

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för psykologi

Förändring eller förvaring bakom murarna?

En intervjustudie om intagnas upplevelser av kriminalvårdspersonal

Emelie Allansson & Amelie Runesson

Psykologexamensuppsats vt 2008

Handledare: Magnus Larsson

Vi vill rikta ett varmt tack till de intagna på Tidaholmsanstalten som deltagit i denna studie och delat med sig av sina upplevelser. Vi vill också tacka den anstaltspersonal som under studien varit behjälplig i olika sammanhang och som under våra besök på anstalten alltid bemött oss på ett vänligt och tillmötesgående sätt. Vidare är vi tacksamma för den praktiska hjälp vi under studien fått av anstaltspsykolog Rickard Svahn.

Vår handledare Magnus Larsson har med stort engagemang och gedigen kunskap väglett oss genom uppsatsarbetet. Han har bidragit med många insiktsfulla tankar och uppslag, vilket har haft stor betydelse för uppsatsens utformande.

Lund, maj 2008

Emelie Allansson och Amelie Runesson

Sammanfattning

I denna studie undersöks relationen mellan intagna och kriminalvårdare på en högsäkerhetsanstalt i Sverige. Studien syftar till att beskriva relationen utifrån intagnas perspektiv samt utforska vad som främjar och hindrar en rehabiliterande kontakt med personalen. Det empiriska materialet utgörs av semistrukturerade intervjuer med nio intagna från anstaltens behandlingsavdelning samt sex intagna från anstaltens studieavdelning. Studien har metodologiskt utgått från grounded theory och analysen genererade fyra teman. Resultatet lyfter fram fängelsenormers inverkan på avdelningsklimat och kontakt med personal samt hur kriminalvårdarens position i organisationen präglar relationen. Vidare presenteras hur personalens dubbla roller påverkar interaktionen och hur relationens behandlande möjligheter ser ut. Slutsatserna visar att det både finns faktorer som främjar och hindrar en rehabiliterande kontakt mellan intagna och avdelningspersonal, men att de hindrande faktorerna i nuläget är mer tongivande.

Nyckelord: fängelsenormer, institutionsbehandling, kriminalvård, terapeutiska samhällen

Abstract

This paper presents an investigation into the relationship between inmates and staff in a high security prison in Sweden. The primary objectives are to investigate this relationship from an inmate perspective and to identify key factors that may promote or hinder rehabilitative interaction with staff. Empirical data utilized in this study consist of semi-structured interviews carried out by the authors with nine inmates currently in custody of the treatment facility within the prison and six inmates housed within the study facility. This data collection method is an extension of grounded theory and four key themes were generated from the data analysis. The first of these examines the effect of rule enforcement on prison atmosphere and subsequent staff/inmate relations. Secondly the analysis investigates the extent to which this relationship is affected by the role or position of prison staff. Furthermore the complexities of the dual role held by correctional staff are explored and lastly the rehabilitative benefits of staff /inmate interaction is assessed. Conclusions show that while there are both positive and negative influences on the rehabilitative benefit of staff and inmate interaction, the relationship is governed at present by restrictive negative influences.

Key words: correctional system, institutional treatment, prison rules, therapeutic community.

Innehållsförteckning

Inledning	5
Bakgrund	6
<i>Tidaholmsanstalten</i>	7
<i>Behandling av kriminalitet och missbruk inom Kriminalvården</i>	9
Teori	10
Svenska studier om relationen mellan intagen och kriminalvårdspersonal	10
Fängelsemiljön	14
Manlighet inom fängelsevärlden	17
Organisationens inverkan på behandlingsarbetet	18
Syfte och frågeställning	20
Metod	20
Grounded theory	20
<i>Filosofiska och epistemologiska utgångspunkter</i>	21
Intervjun som datainsamlingsmetod	22
Urval	23
<i>Intervjupersoner</i>	24
Tillvägagångssätt	25
<i>Kontakten med Tidaholmsanstalten</i>	27
Databearbetning	27
Validitet	29
Etiska ställningstaganden	30
Resultat	32
Observation	33
Fängelsenormers inverkan på kontakt och klimat	35
<i>Avdelningsklimat</i>	37
Kriminalvårdarnas position inom Kriminalvården	39
<i>Personalens arbetsätt</i>	39
<i>Personalens erfarenhet och kompetens</i>	42
Personalens dubbla roller	43
<i>Säkerhetsuppgifter</i>	43
<i>Kontaktmannaskapet</i>	45
<i>Bemötande</i>	47
Relationens behandlande möjligheter	49
<i>Förväntningar på vistelsen</i>	49
<i>Relationen till andra vårdande yrkesgrupper</i>	50
<i>Studieavdelningen som kontrastpunkt</i>	51
<i>Sammanfattning</i>	54
Diskussion	55
Fängelsenormers inverkan på kontakt och klimat	56
Kriminalvårdarens position inom Kriminalvården	59
Personalens dubbla roller	61
Relationens behandlande möjligheter	63
Sammanfattande slutsatser	65
Metoddiskussion	67
Referenser	70
Bilaga A: Intervjuguide	
Bilaga B: Informationsbrev	
Bilaga C: Skriftligt samtycke	

Inledning

Om man vill hindra en person från att återfalla i kriminalitet, visar forskning att inlåsning som metod har obefintlig effekt (Fridell & Hesse, 2006). Inom Kriminalvården har det under senare år därför blivit allt vanligare med olika former av behandlingsprogram. De utgör i dagsläget en av Kriminalvårdens största riktade insatser för att rehabilitera och påverka intagna att inte återfalla i brott (Kriminalvården, 2008a).

Påverkansprogram utgör dock endast en liten del av den miljö som de intagna befinner sig i under sin strafftid. Programmen pågår vanligen några gånger per vecka under en begränsad tid, vilket innebär att det vanligtvis går långa perioder under strafftiden då de intagna inte går i program eller vistas i en programmiljö. Den mesta tiden på anstalten består av vardagliga sysselsättningar då den intagne befinner sig på arbetet, i skolan, i träningslokalen eller på den egna avdelningen.

Den personal som är närvarande i denna vardagsmiljö och som arbetar närmast de intagna är kriminalvårdarna (Nylander, 2006). De genomför visitationer och tar urinprov, låser upp och låser in samt är behjälpliga i samband med förflyttningar, permissioner och kontakt med omvärlden. Deras arbete innefattar således både stödjande och tvingande åtgärder, där uppgifterna består av säkerhets- och funktionsarbete. Sysslorna innefattar också en form av arbete kring den intagnes anstaltsvistelse och utslussning, så kallat kontaktmannaskap (Nylander, 2006).

Utifrån att personalen utgör den närmaste länken till de intagna är det rimligt att tänka att den vardagliga interaktionen mellan intagen och personal precis som programverksamheten skulle kunna användas till påverkans- och motivationsarbete. Trots detta är relationen mellan intagna och personal ett relativt outforskat område inom svensk kriminalvårdsforskning idag. Det finns ett begränsat antal studier som belyser hur relationen till avdelningspersonalen kan verka motiverande och vilken inverkan denna relation har på de intagnas rehabiliterande process. Därför är det angeläget att undersöka området mer ingående. Vad har intagna för upplevelser av relationen till kriminalvårdarna idag? Vad uppfattas som betydelsefullt i relationen och hur ser intagna själva på relationens motiverande och rehabiliterande möjligheter?

Denna studie syftar till att beskriva intagnas subjektiva upplevelse av relationen till avdelningspersonal. Uppsatsen är enbart inriktad på intagnas perspektiv och inte personalens, eftersom detta innefattar möjligheten att erhålla en mer nyanserad bild av internernas upplevelser. Studien fokuserar på särskilt motiverade intagna och utgår från fångar som sitter på Tidaholmsanstaltens behandlingsavdelning och studieavdelning. Uppsatsen ämnar att utifrån de beskrivningar som ges också undersöka vad som i dagsläget främjar och hindrar en rehabiliterande kontakt mellan intagna och kriminalvårdare. Detta görs genom att bland annat undersöka hur intagna beskriver personalens arbetssätt, bemötande och utövande av säkerhetsregler.

Studien utgår från ett uppdrag från Tidaholmsanstaltens ledningsgrupp. De uttryckte under våren 2007 ett intresse av att få en fördjupad inblick på området. Som blivande psykologer blev vi nyfikna på uppdraget eftersom det gav oss möjlighet att utforska behandling i en miljö som påtagligt skiljer sig från vanliga behandlingskontexter. Vi ansåg också att det var väsentligt att bedriva forskning inom detta område, eftersom kunskapen är värdefull både för Kriminalvården och samhället i stort. En ökad förståelse för intagnas upplevelser kan skapa bättre förutsättningar för ett välfungerande rehabiliteringsarbete och minskade återfall i brott. Det kan i sin tur leda till minskat mänskligt lidande och stora samhällsekonomiska besparingar.

Bakgrund

Denna bakgrundsbeskrivning inleds med en introduktion till Kriminalvården som organisation, samt en presentation av Tidaholmsanstalten och de två avdelningar som studien fokuserar på. I bakgrunden ges också en kort introduktion till hur man generellt ser på behandling inom Kriminalvården. Denna del syftar till att ge läsaren en övergripande bild av hur behandlingsarbete bedrivs inom Kriminalvården idag, i syfte att tydliggöra den behandlingskontext som relationen mellan intagen och kriminalvårdare befinner sig i.

Kriminalvården är den statliga myndighet vars övergripande uppgift är att reducera brottslighet samt öka tryggheten i samhället (Kriminalvården, 2008a). Den vision och värdegrund som verksamheten vilar på kallas ”Bättre ut”. Innebörden i arbetet med denna vision innefattar en strävan efter att de dömda ska vara bättre rustade för att klara ett liv utan droger och kriminalitet när de lämnar anstaltslivet. Viktiga strategiska målområden som lyfts

fram i arbetet med denna vision är god säkerhet och ordning, vilket förväntas förebygga återfall i brott. Att personalen är kompetent och professionell i kontakten med de intagna är också en viktig del i arbetet. Individuella handlingsplaner skall vidare upprättas för de intagna, i syfte att göra anstaltstiden meningsfull och återfallsförebyggande. Alla intagna skall erbjudas möjlighet att delta i evidensbaserade brott- och missbruksrelaterade program. Verksamheten skall vidare genomsyras av ett etiskt förhållningssätt samt ett kvalificerat och klientnära ledarskap. Visionen ”Bättre ut” är symboliserad i Kriminalvårdens emblem, som består av en silvernyckel och en guldnyckel. (Kriminalvården, 2008a).

De är tänkta som en tidslinje där silvernyckeln låser in det tidigare livet och där guldnyckeln öppnar för det nya. (Kriminalvården, 2008b)

Tidaholmsanstalten

Den aktuella studien utgår från Tidaholmsanstalten som är belägen i tätorten Tidaholm i Västergötland. Den utgör en av Sveriges högsäkerhetsanstalter och är en klass-B anstalt, vilket innebär den näst högsta säkerhetsklassificeringen inom Kriminalvården (Kriminalvården, 2008a). Endast Hall och Kumla är anstalter med högre säkerhetsnivå. Det som avgör en anstalts säkerhetsklass är dess möjlighet att hantera ett svårhanterligt klientel, bekämpa rymningar och motstå fritagningsförsök.

Tidaholmsanstalten består av åtta avdelningar och rymmer 178 intagna (Kriminalvården, 2008a). De intagna är långtidsdömda med strafftider från tre år till livstid. Brotten varierar, men huvuddelen av internerna är dömda för narkotika- eller våldsbrott. De intagnas sysselsättning består av studier, arbete inom verkstad eller deltagande i behandlingsarbete. Under kvällstid finns schemalagd tid för bland annat vistelse i träningslokal och på anstaltens bibliotek. Intagna på samtliga avdelningar har möjlighet att söka behandlingsinsatser i form av programverksamhet och psykologkontakt. På anstalten finns 193 anställda där 60 procent utgörs av män och 40 procent av kvinnor.

Utbildning inom Kriminalvården sker i fyra steg (Kriminalvården, 2008a). Samtliga medarbetare genomgår en tre veckors introduktion, andra steget är en fem veckors praktik inom någon av de tre verksamheterna. I samband med fast anställning går personalen en fördjupande tolvveckors kurs och det fjärde och avslutande steget är en högskoleutbildning på 15 poäng med fokus på samhälls- och beteendevetenskap. Det finns ytterligare fortbildning

med möjlighet att fördjupa sig i olika specialområden. Samtliga utbildningar sker i Kriminalvårdens regi.

Anstaltens behandlingsavdelning och studieavdelning har funnits i sin nuvarande form sedan januari 2008, då anstalten genomförde en omorganisation (telefonkontakt med anstaltschef S. Björck 27 februari). Omorganisationen syftade till att skapa tydligare avdelningsstrukturer som på ett bättre sätt kunde möta de intagnas behov, samt att öka förutsättningarna för ett mer funktionellt arbete på de olika avdelningarna.

Tidaholmsanstaltens behandlingsavdelning ligger helt avskilt från övriga enheter på anstalten. Enligt Björck, S. är den avsedd för de mest motiverade missbrukarna, som är beredda att helt avstå från droger under anstaltstiden och genomgå behandling. Personalen avgör i samband med en intervju om den intagne är lämplig på avdelningen. En form av dokumentering och inventering med utredningsverktyget ASI/MAPS genomförs, vilket fungerar som underlag för planering av anstaltstiden (Frodlund och Holmberg, 2005). Genom kontrakt förbinder sig den intagne att vara drogfri, vilket regelbundet kontrolleras genom visitationer och urinprov. Vid återfall förlorar den intagne sin plats på avdelningen. Nya inslag på behandlingsavdelningen sedan omorganisationen är att de intagna i större utsträckning själva ska sköta matlagning, städning och tvätt. Under våren 2008 kommer vidare påverkansprogrammet Violence Preventive Program (VPP) att införlivas i behandlingsarbetet. Förutom deltagande i behandlingsprogram, är målet att de intagna skall ges stöd med någon form av gradvis utslussning. Skillnaden mot övriga avdelningar är framför allt att behandlingsavdelningen är drogfri, att de intagna i större utsträckning ansvarar för vardagliga sysslor samt att deltagande i vissa påverkansprogram är obligatoriskt.

I samband med omorganisationen valde anstalten att renodla en avdelning avsedd för studiemotiverade. Anledningen menar Björck var att studieintresset hade ökat samt att man såg en vinst i att de intagna genom att befinna sig på samma avdelning i en större utsträckning skulle kunna ta hjälp av varandra. Studieavdelningen består av trettioen platser med heltids-, alternativt deltidsstudier på grundskole-, gymnasie- eller högskolenivå. I en annan lokal finns skola med tillgång till lärare där de intagna har undervisning. De intagna som inte studerar på heltid arbetar parallellt i någon av anstaltens småindustrier. I likhet med på behandlingsavdelningen har både personal och intagna sökt sig till avdelningen.

Behandling av kriminalitet och missbruk inom Kriminalvården

På 1990-talet genomgick Kriminalvården ett paradigmskifte i synen på behandling (Fridell och Hesse, 2006). Tidigare hade Kriminalvården befunnit sig i en period av uppgivenhet inför behandling av kriminella, och det fanns en allmän anda av att inget fungerade. Psykologerna Fridell och Hesse beskriver hur en ny form av optimism i arbetet föddes i samband med den nya så kallade "what works" profilen, som övergav den tidigare rådande andan av att "nothing works". Psykodynamiskt orienterade tekniker övergavs för metoder med en kognitiv inriktning.

Generellt visar insatser för kriminella på anstalter små effekter på återfall i brott (Fridell och Hesse, 2006). De flesta av de insatser som görs inom kriminalvården i Sverige och utomlands klassificeras som stödjande eller omlärande metoder. Omlärande metoder innefattar beteendeterapeutiska metoder med en bakgrund i psykologisk inlärningsteori. Dessa terapier inriktas mot aktivt förvärvande av nya och adaptiva beteenden. Olika former av kognitiv beteendeterapi med fokus på bland annat missbruksbeteende har också blivit allt vanligare, där specialutbildad personal bedriver olika former av påverkansprogram. Det finns i nuläget tio vetenskapligt beprövade brotts- och missbruksrelaterade program inom Kriminalvården som riktar sig till olika målgrupper. Bland annat syftar de till att få till stånd en förändring av den intagnes kriminella identitet, kriminella värderingar, beroendeproblematik eller aggressiva beteende (Kriminalvårdens informationsenhet, 2007).

Förstärkningsbehandling är också en grupp av metoder som förekommer, där man via systematisk belöning gradvis formar missbrukarens beteende i önskad riktning (Fridell och Hesse, 2006). Belöningarna varierar över tid enligt inlärningspsykologiska principer. Träning av sociala färdigheter är en annan brukad metod, som omfattar en rad interventioner för att systematiskt lära in nya beteenden. Andra använda metoder är att i vardagliga samtal försöka stärka den intagnes motivation till förändring med hjälp av särskilda samtalstekniker.

Den metod som internationellt har visat sig ha mest effekt är "terapeutiska samhällen" (Fridell och Hesse, 2006). Terapeutiska samhällen är en organisatorisk modell där man arbetar för att bryta kriminella mönster genom olika miljöterapeutiska metoder, program och stöd av andra intagna. Bland de grundprinciper som är kännetecknande för terapeutiska samhällen är bland annat en hierarkisk struktur och en stark påverkan på den enskilde genom olika grupptechniker. Vidare ställs krav på eget engagemang, att lära nya och adaptiva beteenden i relationen till

andra människor samt absolut avhållsamhet från droger och kriminellt beteende. Väsentligt är också att personalen kan skapa delaktighet hos de intagna så att klientgruppen själv kan överta goda normer som motverkar kriminella attityder och beteenden. På så sätt kan de själva utöva ett tryck som är gynnsamt för hela gruppen under behandlingsperioden. Effekten är störst när behandlingen pågår under en längre tid och sedan följs upp under strukturerade former efter frigivningen. Denna form av behandling är idag ett etablerat inslag inom fängelsesystemen i Canada och England men i Sverige är den inte lika förekommande. Det finns dock ett växande intresse för att denna metod skall etableras i större utsträckning på svenska anstalter (Fridell och Hesse, 2006).

Teori

Teoridelen är uppdelad i fyra delar. Den första delen berör svensk forskning kring relationen mellan intagen och kriminalvårdare och syftar till att ge läsaren en övergripande bild av hur fenomenet har behandlats i tidigare undersökningar. De studier som beskrivs i denna del utgår i enlighet med uppsatsens fokus från intagnas perspektiv. Det andra avsnittet rör fängelsemiljön och tar upp teori kring hur normer skapas och fortlever. Denna del syftar till att ge en bättre förståelse för den intagnas sociala villkor. Det tredje avsnittet berör kortfattat manlighet inom fängelsevärlden och hur denna aspekt påverkar de intagna på ett grupp- och individplan. Den sista delen rör Kriminalvården som behandlande och tillitskapande organisation och avser att belysa hur organisationen kan tänkas påverka relationen mellan intagen och personal.

I uppsatsen syftar orden rehabilitering och behandling till sådant arbete som leder till minskat återfall i missbruk och kriminalitet, vilket är i enlighet med Kriminalvårdens egen definition (Kriminalvården, 2008c).

Svenska studier om relationen mellan intagna och kriminalvårdspersonal

Hur relationen mellan kriminalvårdare och intagna ser ut på landets olika behandlingsavdelningar är ett område som är förhållandevis lite utforskat inom litteraturen. Studierna i det här stycket är valda utifrån att de belyser intagnas perspektiv på relationen.

Frodlund och Holmberg har i studien "Intagna om missbruksvården på anstalt" undersökt relationen mellan intagna och personal (2005). Totalt deltog 265 intagna i enkätundersökningen, där 112 personer var från behandlingsavdelningar på olika anstalter och resten av de svarande var från motivationsavdelningar. I studien var Frodlund och Holmberg bland annat intresserade av att undersöka huruvida tillit och förtroende existerar i tillräckligt stor utsträckning i relationen mellan intagna och personal, samt vilka upplevelser intagna har av personalens bemötande och hjälpsamhet.

Resultatet visar att relationen mellan intagna och personal ses som en nyckelfråga och något som i stor utsträckning påverkar anstaltsklimatet. Av samtliga tillfrågade var de intagna på behandlingsavdelningarna mest positiva i sin bedömning av relationen till personal. Trots detta var det mindre än hälften som svarade att de litade på personalen och som tyckte att personalen uppvisade ärlighet samt integritet. Frodlund och Holmberg diskuterar att en anledning till denna bristande tillit kan tänkas vara kopplad till det faktum att anstalterna är tvångsinstitutioner, där de intagna befinner sig mot sin vilja. Vidare är upplevelser av hur personalen behandlar de intagna också mest positivt på behandlingsavdelningarna. Men också här är det något mindre än hälften som uppger att de blir humant behandlade och inte ens hälften av de intagna upplevde att de fick stöd och hjälp av personalen när de behövde det. När relationen mellan intagna och personal inte är bra, karaktäriseras den av bristfällig kommunikation mellan de båda grupperna, där både intagna och personal vill ha så lite som möjligt att göra med varandra. Frodlund och Holmberg beskriver i studien att ett "vi och dem" tänkande förstärks och göds i denna bristande kommunikation. Vidare beskrivs urinprovskontroller som en källa till konflikter och något som skapar dåliga relationer mellan intagna och personal.

Vissa på behandlingsavdelningen upplever dock att relationen fungerar bra, och att den kännetecknas av ömsesidig respekt. För de intagna är det centralt att personalen är särskilt lämpad för att arbeta på dessa avdelningar. De skall skilja sig från övrig anstaltspersonal genom att vara uttalat intresserade av att arbeta behandlingsinriktat och aktivt stödja de intagna när det gäller att bibehålla motivationen.

Även i studien "Kvinnorna på Hinseberg" av Odd Lindberg (2005) berörs på flera sätt relationen mellan intagna och personal. Kvinnliga intagna från både behandlings- och motivationsavdelningar deltog. I denna studie framkommer att beskrivningen av relationen

mellan intagen och avdelningspersonal är mer positiv på behandlingsavdelningarna, samt att kontakten mellan intagen och personal skiljer sig mycket åt mellan de intagna. Lindberg visar i sin studie att den generella bild som de intagna har av kriminalvårdarna som grupp är ganska dystert avseende inställning till personalens arbete, förtroende, bemötande, förmedling av information och regeltillämpning. Personalens beskrivs som bristande i sin kompetens, och deras arbetssätt beskrivs som inkonsekvent.

Vidare beskriver Lindberg att det finns en tendens att de intagna infantiliseras av kriminalvårdarna och pekar på att relationen mellan intagna och personal på flera sätt påminner om relationen mellan förälder och barn. De intagna är beroende av personalen på ett sätt som ett barn är beroende av sina föräldrar. De måste fråga personalen om de får göra olika saker och behöver eskorteras till olika platser. Lindberg diskuterar vidare att denna rollutövning faktiskt kan leda till att de intagna anpassar sig till denna barnroll, vilket på ett negativt sätt kan påverka möjligheterna för relationen att verka rehabiliterande. Detta kan omöjliggöra en tillitsfull vuxen relation eftersom de intagna utifrån denna rollfördelning snarare betar sig som besvikna barn än som jämställda individer.

Lindberg tar även upp svårigheterna med de dubbla roller som personalen har. Personalen har både en straffande och en stödjande funktion och detta kan vara svårt för den intagne att förhålla sig till, samt skapa svårigheter för en tillitsfull relation. I den dagliga interaktionen mellan kriminalvårdaren och den intagne uppstår konflikter mellan den vårdande och den kontrollerande funktionen. Denna rollkonflikt kan också bli tydlig i relationen till kontaktmannen, där det ibland kan upplevas som svårt att känna tillit till att kontaktmannen inte för vidare det som sägs. Tillit, tillgänglighet och kompetens beskrivs som viktigt i kontaktmannaskapet. Studien visar vidare att det finns personal med tydliga behandlingsambitioner, men att denna ambition kan motverkas av en "gamal" fängelsementalitet där nära och tillitsfulla relationer motarbetas. Det finns i vissa arbetsgrupper en inställning att man inte skall engagera sig för mycket och där man har en nedlåtande attityd gentemot intagna. En sådan mentalitet menar Lindberg försvårar förutsättningarna för respektfulla relationer. Intagnas egna normer och förhållningssätt till personalen kan även bidra till att försvåra uppbyggandet av förtroendefulla relationer. Lindberg menar att de intagna själva kan vara påtagligt respektlösa i sitt sätt att bemöta personalen, vilket också kan föda fram en "vi och dem"-mentalitet.

Studien ”Kriminalvårdens insatser mot narkotika, en studie av klimatet på narkotikaavdelningarna” genomförd av Danielsson, Göransson, Krantz och Rehme (2006), berör också det undersökta området. I studien ingick både personal och intagna från landets samtliga narkotikaavdelningar, som via enkäter fick besvara ett större batteri med frågor.

Studien synliggör på flera sätt relationens betydelse för olika former av påverkansarbete. Författarna menar att ett gott vårdklimat aldrig kan grundas i distans, utan måste bygga på en professionell närhet där klienten sätts i fokus. De understryker att ett rehabiliterande klimat skapas i relationen mellan ledning och personal, för att sedan fortplantas i parallella processer i relationen mellan personal och intagna. Inom ramen för dessa relationer avslöjas hur makten används mellan ledning, personal och intagna. Författarna menar att hur avdelningspersonal bemöts av sina överordnade och hur makten utövas i ledarskapet får en återspeglning i kontakten med intagna.

Resultatet från studien påminner mycket om det resultat som redovisats i studierna av Lindberg (2005) och Frodlund och Holmberg (2005). Det finns dock vissa aspekter som inte tagits upp i de föregående studierna. Bland annat beskriver de intagna att de anser att beslut som tas inom organisationen borde vara bättre motiverade och att det kan vara frustrerande när det tar lång tid att få besked. Vidare nämns att ett fåtal personer i personalen avsevärt kan påverka stämningen negativt. Små avdelningar samt självhushåll beskrivs som positivt, då det generellt gör det lättare att skapa goda relationer. Studiens författare diskuterar att en del missnöje i relationen kan tänkas bottna i regelverk som inte avdelningspersonalen styr över, exempelvis möjlighet till utevistelser och frigivningsplanering som är kopplade till särskilda villkor.

Danielsson med flera menar att för att behandlingsavdelningarna skall kunna utvecklas bör man förbättra formerna och möjligheterna för dialog med de intagna och ge personalen mer utbildning i samtalsmetodik, exempelvis motiverande samtal eller vardagssamtal. Man bör även förbättra rutinerna i samband med förmedlande av beslut. Vidare anser författarna till rapporten att man bör ge personalen på behandlingsavdelningarna möjlighet att öka sin kompetens kring droger, missbruksproblematik, behandlingsprocesser och behandlingsmetoder för att på så sätt förbättra arbetet på avdelningarna.

Rapporten "Vardagsliv på Skogomeanstalten" av Ann Lindholm är en annan etnografisk studie som skildrar intagnas perspektiv på anstaltslivet (2002). I rapporten framgår i likhet med tidigare nämnda studier att de intagna är kritiska till personalens inkonsekventa agerande, att beslut ofta tar för lång tid samt att personalen sällan tar sig tid att lyssna på de intagna. Lindholm menar i sin studie att det är oklart om de intagna önskar en närmare relation till personalen och ansåg att förutsättningarna för att ha en nära relation var begränsade.

Fridell har också skrivit om relationen mellan personal och intagna (1996). Fridell menar att utbildning hos personalen är en viktig förutsättning för att goda relationer skall kunna skapas samt att behandlare och behandlad kan känna någon form av mening i arbetet. Fridell menar att låg autonomi i behandlingsarbetet kan leda till att personalen tappar lusten att engagera sig i samspelet med klienterna. Det är således viktigt att personalen har mandat att förändra upplevda felaktigheter. Interaktionen mellan personal och behandlare tycks även ha en direkt inverkan på det psykiska välbefinnandet och förhållandet mellan personal och klient kan enligt Fridell både verka motiverande och uttröttande. Låg personalomsättning är också ett viktigt mål eftersom erfaren personal skapar utrymme för ökad flexibilitet och problemlösning. Vidare menar Fridell att kvaliteten på omhändertagande och bemötande kan vara hög utan att detta nödvändigtvis innebär att den är behandlande. Ibland innebär behandling att behandlaren tar initiativ som kanske inte är så uppskattade av patienten men som är nödvändiga för att nå ett behandlingsresultat (Fridell, 1996).

Sammanfattningsvis kan sägas att studier som undersökt intagnas upplevelser av relationen till personal visar på flera faktorer som hindrar tillväxten av tillit och förtroende. Intagnas normer, personalens normer, utövande av säkerhetsuppgifter och personalens bemötande påverkar möjligheterna för en nära relation. Tvånget i relationen tas också upp som en viktig faktor, samt att relationen på flera sätt påminner om förhållandet mellan barn och förälder. I studierna framkommer också att relationen mellan intagna och personal på behandlingsavdelningarna fungerar bättre än på andra avdelningar, och att denna relation i en högre grad präglas av ömsesidig respekt.

Fängelsemiljön

Fängelser är ur flera aspekter en unik miljö att vistas i, där ett antal personer ska övervaka en grupp individer som är frihetsberövade. En rad klassiska studier av sociologer har beskrivit

fängelselivets påverkan på såväl de intagna som personal och vad som sker i interaktionen mellan grupperna (Clemmer, 1940; Goffman, 1973; Sykes, 1958). Dessa studier är fortfarande av intresse och relevans eftersom nutida rapporter ofta tar sin utgångspunkt i dessa verk.

Goffman (1973) myntade uttrycket ”totala institutioner” och hänvisade till institutioner som är inhägnade på olika sätt genom stängsel, murar och låsta dörrar. Detta tydliggör att de intagna är utestängda från samhället och fråntagna socialt umgänge med familj och vänner. Livet inom institutionen sker på en och samma plats och med ett begränsat antal individer. Totala institutioner har makt genom att de omöjliggör allt som tillhör det vardagliga samhällslivet. Goffman menar att det finns en motsättning i förhållande till samhällets grundläggande system för hur människor annars lever. Detta förhållande skapar en klyfta mellan personal och intagna eftersom personalgruppen har tillgång till båda ”världarna”.

En intressant studie som mer ingående beskriver vad som händer med individer som berövas sin frihet är författad av Sykes (1958). Redan på 50-talet studerade han de intagna vid en amerikansk högsäkerhetsanstalt. En noggrann redovisning ges av hur individen påverkas av att bli fråntagen såväl sina personliga ägodelar som möjlighet till eget fysiskt och mentalt utrymme. Samtidigt fråntas den intagne sin autonomi genom att det är personalens regler som styr över den intagne. Sykes menar att den intagne genom detta förlorar det som innebär att vara människa vilket leder till en frustration som han benämner som ”pains of imprisonments”. Sykes menar att de intagna hanterar förlusterna genom att innanför fängelsemurarna skapa en egen kultur med normer som bygger på att vara lojal mot kollektivet samt hålla distans till personalen. Goffman (1973) anser att eftersom personal och intagna har begränsad kontakt skapas stereotypa bilder av grupperna där personalen ses som maktfullkomliga och onda och de intagna som opålitliga och slöa. Den amerikanska sociologen Clemmer (1940) har vidare pekat på att den intagne genomgår en anpassningsprocess som han kallar ”prisonalization”, vilket innebär att individen anpassar sig till gällande normer på anstalten. Det sker både genom en formell och informell anpassning. Institutionens regelverk står för den formella aspekten vilket innebär att de intagna behöver bära enhetlig klädsel samt bli tilltalade med nummer istället för namn. Den informella aspekten handlar om att de intagna tar till sig de attityder, ordval och värderingar som finns inom kulturen. Clemmer menar att samtliga intagna oundvikligen genomgår den formella anpassningen. Den informella anpassningen utvecklas i olika hög grad hos den intagne. Clemmer (1940) menar att motsvarande anpassning till fängelsemiljön även sker hos

personalen, som också utvecklar ett eget normsystem som sammansvetsar personalgruppen. Anpassningsprocessen kan jämföras med det som Goffman (1973) benämner institutionalisering vilket också sker med patienter som blir inlagda på sjukhus eller annan institution och som mer eller mindre symboliskt överlämnar sina liv till personalen och verksamhetens rutiner.

Sykes (1958) teori kring hur normer och kultur uppstår i anstaltsvärlden har dock kommit att ses som en förenklad bild. Cohen och Taylor (1972), även de sociologer, följde livet på en brittisk anstalt. De menar istället att den sociala och normskapande miljön skapas av de intagna och personalen tillsammans, där båda grupperna bidrar med sina individuella värderingar och unika biologiska och personliga egenskaper. Forskarna har utvecklat en teoretisk modell utifrån dessa variabler. De menar att det finns ett samband mellan den typ av brottslighet som den intagna bedriver och relationsmönster till auktoriteter. Det skulle således likna den inställning den intagna har till anstaltspersonalen (Cohen & Taylor, 1972).

Ytterligare aspekter på vad som påverkar fängelsenormerna framkommer i en jämförande studie av Geltner (2008). Han har gjort en jämförelse mellan fängelser under medeltiden med dagens fängelser. En avgörande skillnad som då påverkade normerna mellan gruppen intagna och personal var att anstaltens försörjning i hög grad var beroende av kontakt med omvärlden. Detta genom att familj och välgörenhetsorganisationer bidrog med mat och läkemedel till anstalten. Eftersom både personal och intagna var mer beroende av samhället innebar det att deras relation var mer jämlik. Idag är det personalen, menar Geltner som i första hand sköter kontakter med omgivningen vilket skapar en maktobalans i relationen. Han lyfter fram att de intagna på nutida anstalter i jämförelse med under medeltiden har mindre kontakt med familj och samhället utanför anstalten. Detta anser han leder till att individen snabbare identifierar sig med gruppen interner och anpassar sig till de normer som råder på avdelningen.

Vad som också har betydelse för individens påverkan och beteende under anstaltstiden är att normerna till viss del blivit mer uppluckrade genom att klientelet representerar bredare grupper i samhället (Hemmens & Marquart, 2000). Hemmens och Marquart menar att personalsammansättningen också har förändrats genom att det finns fler kvinnor och att de anställda har en helt annan bakgrund än i de klassiska amerikanska studierna då personalen ansågs befinna sig lägst i samhällshierarkin. Geltner (2008) har vidare föreslagit att ett sätt att förändra de normer som råder på anstalter är att införliva samhällets normer genom att skapa

samverkan med arbetslivet och övriga institutioner i närsamhället. Han menar att det skulle underlätta den intagnes utslussning till samhället.

Manlighet inom fängelsevärlden

Under senare år har också genusperspektivet lyfts fram som en bidragande faktor för att förstå den intagnes identitetsskapande under fängelsetiden (Bandyopadhyay, 2006; Sabo, 2001; Whitehead, 2005). Etnologen Bandyopadhyay (2006) har utvecklat Sykes (1958) tankar kring de personliga förlusterna som sker i samband med anstaltsvistelsen. Hon menar att den intagne också fräntas sin manlighet genom att han inte kan arbeta och försörja sig och sin familj. Genom att dessa förutsättningar fräntas behöver den intagne inte enbart skapa "ett jag" utan också hävda sin manlighet.

Vad som kan beskrivas som manligt varierar beroende på i vilken kultur och samhälle vi befinner oss. Connell (1996) har beskrivit att det i varje samhälle finns en idealiserad form av manlighet. I fängelset skapas mansidealet utifrån den miljö och de normer som råder och kommer i jämförelse med manlighet i andra sammanhang att förstärkas och uttryckas med överdriven tydlighet. Sabo (2001) utgår i sina studier från amerikanska anstaltsförhållanden. Han menar att en stor del av manligheten skapas genom att anstalten utstrålar hårdhet. Att befinna sig bland och interagera med män triggar manlighet. Han menar att både intagna och personal anammar en tuffare attityd och de normer som präglar anstaltslivet är utifrån ett manligt ideal. Idealet innebär att aldrig visa sig svag eller sårbar (Sabo, 2001). Whitehead (2005) har studerat vad som kännetecknar manlighet generellt och menar att den minsta gemensamma nämnaren för samtliga män är heroism, alltså ett sorts hjälteideal. Han beskriver att det heroiska idealet innebär att mannen ska klara sig ensam, inte ta hjälp av andra samt möta olika faror med mod. I det vardagliga livet har mannen vanligtvis ett flertal roller, såsom arbetare, far och make. På anstalt kan de intagna dock endast anta ett begränsat antal roller och den manliga rollen blir därför viktigare. Han menar att det heroiska idealet utmanas i samband med någon form av konflikt mellan två män vilket i högre utsträckning sker inom anstaltsvärlden där miljön utgörs främst av män. Sabo (2001) menar samtidigt att det är personal och intagna som möjliggör i vilken utsträckning den intagne tillåts visa olika delar av sin manlighet. Bandyopadhyay (2006) har vidare gjort en etnografisk studie i ett indiskt fängelse där även hon kom fram till att det inom fängelsevärlden skapades manliga ideal. Hon menade dock att dessa skapas genom de livshistorier som de intagna berättar för kollektivet.

Genom de intagnas berättelser förstod hon att berättelserna både cirkulerade kring styrka och svaghet. Hon menar dock att visa svaghet och inte stå upp för det mentalt starka manliga idealet sågs som en tillfällig svacka. Först i efterhand kunde de intagna berätta att dessa perioder varit stärkande (Bandyopadhyay, 2006).

Organisationens inverkan på behandlingsarbetet

Kriminalvården har två huvudfunktioner. I grunden är det en instans som verkställer straff och samtidigt ska rehabilitera den intagne. Att sona för tidigare handlingar är bakåtsträvande medan behandlingsinsatser är framåtsträvande vilket skapar ett starkt motsatsförhållande (Petersson-Hjelm, 2002). Hon menar vidare att det råder en diskrepans mellan det behandlingsideal och de förutsättningar som finns för behandling inom Kriminalvården.

Fridell (1996) menar att för att införa behandling i en organisation behövs konkreta realistiska mål och urvalet av patienter behöver motsvara den kompetens som finns hos de anställda. Därutöver ska organisationen ha en tydlig struktur, ansvars- och beslutsfördelning. Fridell poängterar att det är centralt att insatserna under fängelsetiden betraktas som en del i en längre vårdkedja, där behandlingsarbete på anstalten ges en fortsättning ute i samhället. Han anser att det är nödvändigt att behandlingsgruppen isoleras från dem som inte deltar i behandling samt att klienterna matchas till den behandling som passar de individuella behoven. Behandlingslängden har betydelse, där längre tid ökar chansen för ett bättre utfall oavsett om deltagandet är frivilligt eller tvingat. Fridell pekar på vikten av att det föreligger en hög interaktionsnivå mellan behandlare och klient. Förutom en hög interaktion mellan personal och klient är tillitskapande en grundförutsättning i behandlingsarbetet.

Hasenfeld (1992) menar på liknande sätt att organisationens syn på sin verksamhet och klientel påverkar interaktion och tillit mellan personal och klient. Begreppet "human service organizations" är ett samlingsbegrepp för verksamheter som erbjuder vård och omsorg i form av exempelvis sjukvård och skolor. Verksamhetens kärna är relationen mellan klient och personal. Hasenfeld (1992) menar att detta förhållande inte är helt problemfritt eftersom det i relationen finns en maktobalans. Han pekar på att personalen har makt över klienterna genom att de kontrollerar vissa resurser som klienterna behöver, samt tolkar den information som klienten ger. Klienten befinner sig således i ett beroendeförhållande till personalen och i förlängningen till organisationen. Ytterligare en studie som stärker hur organisationens

maktförhållande påverkar personal-klientel relationen har Viggiani (2007) gjort. Hon intervjuade intagna på en brittisk C-anstalt och menade att det redan under arbetarnas introduktion skapades ett ojämlikt maktförhållande som ur de intagnas perspektiv upplevdes som infantiliserande. Hasenfeld (1992) menar vidare att eftersom klienten är beroende av personalens välvilja blir de sårbara och riskerar att bli utnyttjande. För att reglera denna ojämlika maktrelation använder man sig ofta av kontrakt. Kontraktets funktion är att skapa en tydlighet i hur samarbetet mellan klient och personal ska gestalta sig. Hasenfeld menar dock att det trots införande av kontrakt ändå råder en maktobalans mellan grupperna. Kontraktet döljer på vissa sätt obalansen då klienten i slutändan inte har samma befogenheter som personalen.

För att förstå hur en tillitsfull relation mellan personal och klient skapas behöver man också diskutera det handlingsutrymme som personalen har inom en organisation. Handlingsutrymme innebär ett tolkande av de regler som organisationen utgår från (Peterson-Hjelm, 2002). Kopplat till Kriminalvården har personalen ett vardagligt dilemma i sitt arbete genom att de i viss utsträckning kan använda detta handlingsutrymme och genom sin subjektiva bedömning avgöra huruvida den intagnas verkställighet blir vårdande eller straffande. Hasenfeld (1992) föreslår att ett sätt att ändra maktobalansen är att bemyndiga klienten genom att öka dennes makt i relationen och själv ta eget ansvar.

Ett annat sätt att möjliggöra en ökad interaktion och göra personal och intagna mer jämlika är att göra intagna mer aktiva i formandet av sin miljö. Gordan och Palmgren (2001) utgår från en miljöterapeutisk modell och beskriver byggnadernas betydelse i ett behandlingsarbete. Inom institutioner är lokalerna ofta stela och kala, byggda ur säkerhetssynpunkt. I en sådan miljö svårt att skapa tillitsfulla relationer. Genom att göra lokalerna mer personliga och till exempel skapa mer öppna ytor, använda mer tyger och färger kan man skapa ett behagligare klimat. Genom att förändra lokalerna förmedlar man från organisationen en annan inställning till behandling vilket på sikt kan förändra relationen mellan intagen och personal. Gordan och Palmgren menar att det är viktigt att göra klienten aktiv i vardagsarbetet, som en del i det rehabiliterande arbetet.

Syfte och frågeställning

Uppsatsens primära syfte är att beskriva intagnas upplevelser av relationen till avdelningspersonalen, utifrån intagnas perspektiv. Ett sekundärt syfte är att utifrån denna beskrivning diskutera relationens möjligheter och begränsningar att verka rehabiliterande. Den övergripande frågeställningen för arbetet är: Vad främjar och hindrar en rehabiliterande kontakt mellan intagen och avdelningspersonal?

Med utgångspunkt i denna frågeställning är intentionen att 1) beskriva hur de intagna upplever kontakt och bemötande 2) undersöka de intagnas upplevelser av personalens arbetssätt och arbetsuppgifter samt att 3) undersöka huruvida de intagna upplever att relationen är behandlande.

Metod

Denna metoddel inleds med en kort presentation av den valda metodens framväxt och teoretiska grund. Därefter följer en beskrivning av tillvägagångssättet vid insamlande av datamaterial och urval samt hur bearbetning och analys har genomförts. Premisserna för databearbetning och analys utifrån den valda metoden presenteras kort. Avsnittet avslutas med en diskussion kring validitet samt etiska ställningstaganden.

Grounded theory

Metoden grounded theory utvecklades av Glaser och Strauss 1967 mot bakgrund av att det då fanns en överrepresentation av metoder med ett hypotestestande förhållningssätt (Lyons & Coyle, 2007). Dåvarande metoders huvudsakliga syfte var att testa redan existerande teori. Glaser och Strauss förhöll sig skeptiska till att kvalitativa data endast kunde ha ett beskrivande syfte och menade att det saknades en metod som kunde ta tillvara kvalitativ data för att generera ny teori.

Grounded theory är en metod där forskaren med hjälp av en särskild systematik skapar en teoretisk förståelse för ett undersökt fenomen (Strauss & Corbin, 1990). Metoden har under åren kommit att utvecklas i olika riktningar och kan beskrivas som ett flertal tekniker som ger vägledning mot teorigenerering. Grounded theory skapas genom ett induktivt systematiskt insamlade av data, vilket i praktiken innebär en forskningsprocess där datainsamlande, analys och teori varvas. Målet är att låta det som är relevant i det undersökta området träda fram.

Henwood och Pidgeon (2003) menar att forskaren i ett inledande skede snarare utgår från ett allmänt forskningsintresse än en specifik frågeställning, och låter under arbetets gång en mer tydlig frågeställning växa fram. Det är dock väsentligt att det från början tydligt står klart varför fenomenet är intressant. Forskningsprocessen involverar således en detaljerad och systematisk men samtidigt flexibel utfrågning av forskningsdatan. När det analytiska resultatet sedan kombineras med tidigare teori kan förklaringsmodeller för det problem eller fenomen som står i fokus skapas. Ett viktigt och användbart begrepp i denna metod är teoretisk sensitivitet. Strauss och Corbin (1990) menar att teoretisk sensitivitet handlar om att ha insikt, förmåga att ge mening till data och skilja det som är relevant från det som är irrelevant. De menar att teoretisk sensitivitet skapas genom inläsning av litteratur och professionell samt personlig erfarenhet.

Filosofiska och epistemologiska utgångspunkter

Lyons och Coyle (2007) menar att de generella antagandena kring de filosofiska grunderna i grounded theory härrör från den pragmatiska och symbolinteraktionistiska skolan. Den pragmatiska filosofin utgår från att verkligheten och självet skapas genom interaktion vilket innebär att alla samhällen formas utifrån individers kommunikation medan det symbolinteraktionistiska perspektivet förespråkar att människan har förmågan att tänka om sina handlingar mer än bara mekaniskt handla efter dem.

Glaser och Strauss ursprungliga teori har inslag av realism i det avseendet att de ansåg att det förelåg ett samband mellan objekten i världen och forskarens perception av dessa (Strauss & Corbin, 1990). Detta förhållningssätt innebär en tilltro till att det finns en empiriskt testbar sanning. Inom grounded theory finns således en epistemologisk spänning, där forskningsdatan både skall kunna reflektera aktörernas åsikter samtidigt som det är forskaren som skapar och tolkar materialet för att skapa ny teori (Henwood & Pidgeon, 2003). Forskaren skall kunna inta en position som både utgår från realism och konstruktivism, vilket inte är helt oproblemiskt. På senare tid har det vuxit fram en socialkonstruktivistisk version av grounded theory, som ett sätt att hantera det epistemologiska dilemma (Henwood & Pidgeon, 2003). Charmaz (2006) är en av förespråkarna av perspektivet och hon menar att materialet inte växer fram ur sig självt, utan att data ofrånkomligen färgas av den som lyfter fram det. Mening betraktas som framväxande i interaktionen mellan forskare och det fenomen som betraktas. Hur forskaren väljer att ställa sina frågor och förhålla sig till det resultat som

framkommer har betydelse för resultatet. Charmaz menar att det resultat som presenteras inte skall ses som en absolut sanning utan som ett sätt bland flera att förstå verkligheten.

I denna studie har vi utgått från Lyons och Coyles modell (Lyons & Coyle, 2007) som bygger på Strauss och Corbin antaganden. Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv har väglett vårt sätt att förhålla oss till materialet. Vår bakgrund och förförståelse har varit en del i den forskningsprocess där data har bearbetats och resultat presenterats. Grounded theory betraktades som passande för studien då den både fokuserar på processer inom individer och mellan grupper. Den kom också att betraktas som lämplig då det endast fanns ett begränsat antal studier och teoribildning inom det aktuella ämnet. Den vägledning och det ramverk det innebär att utgå från grounded theory som metod avseende databearbetning och analys betraktades vara i enlighet med studiens syfte.

Intervjun som datainsamlingsmetod

Grounded theory innefattar möjligheten att använda sig av flera olika metoder samt kombinationer av metoder för att samla in aktuell data (Strauss & Corbin, 1990). En möjlig metod är att göra intervjuer. Den halvstrukturerade forskningsintervjun beskrivs av Kvale (1997) som en intervju vars syfte är att kunna förstå ämnen ur den intervjuades egen livsvärld utifrån den intervjuades perspektiv. Syftet är vidare att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld för att kunna tolka meningen i de beskrivna fenomenen.

Den kvalitativa forskningsintervjun är tekniskt sett halvstrukturerad, avseende att den varken är ett helt öppet samtal eller ett strängt strukturerat frågeformulär (Kvale, 1997). Ämnet för intervjun är den intervjuades livsvärld och relation till denna. Intervjun genomförs med fokus på vissa utvalda områden i den intervjuades livsvärld och har sin utgångspunkt i en intervjuguide. Fokus i intervjun är ofta beskrivningar av specifika situationer snarare än allmänna åsikter om ett ämne. Målet med intervjun är att erhålla nyanserade beskrivningar av olika kvalitativa aspekter av den intervjuades livsvärld (Kvale, 1997).

Forskningsintervjun är en tydlig mellanmänsklig situation och ett samspel mellan två människor (Kvale, 1997). Den intervjuade besvarar inte bara frågor utan uttrycker i dialog en egen uppfattning om sin livsvärld. Kvale menar att det finns ett påtagligt subjektivt moment i förvärvandet av kunskap via intervjuer, som inte skall betraktas som en felkälla. Däremot

anser han att det ömsesidiga inflytandet skall uppmärksammas både under intervjun och under analysen av den, och att det är av stort värde att synliggöra den påverkan som intervjuaren kan ha på situationen.

Att välja intervjuer som datainsamlingsmetod för denna studie kom att ses som lämpligt, då det i enlighet med Kvales beskrivning möjliggör erhållandet av en nyanserad bild av ett fenomen. Att välja en metod som möjliggör en närgående och informationsrik bild bedömdes som lämpligt utifrån studiens syfte.

I ett tidigt skede fanns tankar om att genomföra fokusgrupper med de intagna, för att på så sätt erhålla värdefull kunskap. Det fanns också tankar om att kombinera enskilda intervjuer med gruppintervjuer. Detta förslag till datainsamlingsmetod valdes dock bort, då fokusgrupper bedömdes medföra sämre förutsättningar för närhet och autencitet. Risken att de intagna inte skulle vara sig själva i ett sådant gruppmöte och istället spela en roll förmodades vara högre än i ett individuellt samtal. Vidare skulle det också rent lokalmässigt vara svårare att genomföra gruppintervjuer på anstalten, eftersom det hade krävt större grupprum än de som normalt används för individuella samtal, vilket även hade krävt ytterligare säkerhetsförberedelser.

Urval

Utifrån den valda metoden är det centralt att undersökningsdeltagarna på ett flersidigt sätt kan representera det undersökta fenomenet (Strauss & Corbin, 1990). Det är väsentligt att ett fenomenets olika nyanser och avvikelser kan framträda via de personer som deltar i studien. Strauss och Corbin anser därför att det är väsentligt att inkludera så många variationer som möjligt i urvalsgruppen samt att eftersträva att informanter med bland annat varierad bakgrund och ålder deltar.

I denna studie har samtliga intagna som vid tillfället för studien satt på Tidaholmsanstaltens behandlingsavdelning tillfrågats om att delta. Att fokus kom att ligga på denna avdelning, bottnar i att studien fokuserar på intagna som uttryckligen är motiverade att arbeta med behandlingsarbete. Gemensamt för denna grupp är att de frivilligt valt att söka sig till avdelningen. I övrigt skiljer de sig avsevärt åt. De har olika bakgrund, hemförhållanden och ålder. De har varierande erfarenhet av andra anstaltsvistelser och tidigare straff. Fokus för

studien ligger på behandlingsavdelningen, men kontrasterande intervjuer med personer från studieavdelningen gjordes i syfte att tydliggöra skillnader och likheter mellan olika avdelningar. Intagna på studieavdelningen betraktas i likhet med de på behandlingsavdelningen generellt som mer motiverade att göra något konstruktivt av sin anstaltstid. Att intervju personer från denna avdelning gav således ytterligare nyanser i förståelsen av fenomenet.

Intervjupersoner

Studien bygger på intervjuer med 15 intagna på Tidaholmsanstalten. Intervjuer gjordes med nio intagna från anstaltens behandlingsavdelning och sex intagna från anstaltens studieavdelning.

De intervjuade från behandlingsavdelningen var mellan 25 och 43 år gamla. Alla utom en hade tidigare straff bakom sig. Samtliga hade dock erfarenheter av vistelser på andra anstalter. Flertalet av de intagna hade varit på den nya behandlingsavdelningen i ca två månader, undantaget två stycken som endast varit på avdelningen i ungefär en vecka. Några hade dock suttit på behandlingsavdelningen också före omorganisationen, där den som suttit längst vistats i 16 månader. Strafflängden för de intervjuade varierade från fem år till livstid.

De intervjuade hade tilldelats olika sysslor på avdelningen med ansvar för exempelvis städning. En respondent arbetade på fängelseverkstad. Några arbetade med städning, någon på avdelningens verkstad medan någon ännu inte hade någon specifik sysselsättning. Alla utom en av intervjupersonerna hade under någon period i sitt liv haft problem med missbruk. De intervjuade hade före sitt straff bland annat livnärt sig på arbete inom byggbranschen, takläggning, måleri eller restaurangarbete medan somliga uppgav att de endast bedrivit kriminell verksamhet. Tre av de intervjuade hade barn.

De intervjuade från studieavdelningen var mellan 23 och 50 år. Fyra av de sex intervjuade hade tidigare erfarenheter av fängelsestraff och alla utom en hade erfarenheter av vistelser på andra anstalter. Samtliga intagna hade varit på studieavdelningen i ca två månader och strafflängden för de intervjuade varierade från sju år till livstid. Ingen av de intervjuade uppgav att de hade missbruksproblematik, även om någon av dem angav att detta tidigare varit ett problem i livet. Två av de intervjuade kombinerade studier och städarbete eller arbete i småindustrin medan två av de intervjuade studerade på heltid. De intervjuade hade före

straffet försörjt sig på olika sätt, exempelvis genom verkstadsarbete och varierade former av kriminell verksamhet. Tre av de intervjuade hade barn.

Tillvägagångssätt

Uppsatsens ämnesval tillkom genom en förfrågan från ledningsgruppen på Tidaholmsanstalten om att undersöka hur olika aspekter i anstaltsmiljön kan skapa förutsättningar för att minska återfall i kriminalitet. Den första kontakten med anstalten togs i augusti 2007 för att diskutera uppdragets utformning. Författarna fick välja avgränsning, tillvägagångssätt samt metod och anstalten skulle vara praktiskt behjälplig under arbetet. Utifrån den inledande kontakten fanns flera möjliga upplägg för studiens utförande och innehåll. Det var emellertid tydligt att en mer gedigen erfarenhet av anstaltsmiljön utgjorde en förutsättning för vidare arbete. I oktober 2007 genomfördes två dagars fältstudier, där anstaltens behandlingsavdelning och en normalavdelning observerades. Syftet var att få en tydligare bild av den specifika miljön samt en bättre förståelse för anstaltens vardagsliv. Observationerna innefattade deltagande i avdelningens allmänna rutiner och personalens vardagliga sysslor samt olika iakttagelser av interaktion mellan personal och intagna. Minnesanteckningar fördes i slutet av varje dag vilka användes som underlag i diskussioner kring möjliga upplägg för studien.

I december 2007 genomfördes ett antal pilotintervjuer. Tre intagna intervjuades vid två tillfällen. Vid det första intervjutillfället deltog båda författarna, tillskillnad från uppföljningsintervjun då en av författarna medverkade. Syftet med detta upplägg var att undersöka vilken intervjuform som bäst lämpade sig för studiens ändamål. Intervjupersonerna valdes ut av personalen på de avdelningar där observationerna genomförts. För att få en bredd i urvalet framfördes önskemål om att de tre personerna på olika sätt skulle skilja sig åt. Syftet med intervjuerna var att utforska vilka aspekter av miljön som intagna själva upplevde som centrala, samt att få material som skulle kunna leda fram till en bra avgränsning av fenomenet. Intervjuerna syftade även till att ge författarna möjlighet att träna sig i intervjuandets konst, utforska lämplig språklig ton samt bekanta sig med samtalslokaler och gällande säkerhetsregler. Sammantaget avsåg denna form av förberedelsearbete att förbättra kommande intervjuers kvalitet. Det framkomna materialet transkriberades och en grov tematisering av datan gjordes i syfte att hitta en lämplig avgränsning av det undersökta fenomenet. Relationen mellan intagen och avdelningspersonal var ett tema som framträdde

och som kom att betraktas som en lämplig avgränsning. Med anledning av att intervjuerna genomfördes med syfte att hitta en bra avgränsning och inte för att ge material till studien, är materialet inte redovisat i resultatdelen.

I februari 2008 genomfördes sju intervjuer med personer från behandlingsavdelningen. Syftet med intervjuerna var att få underlag för förståelse kring hur intagna upplever relationen till avdelningspersonalen. Samtliga tillfrågades att delta med hjälp av ett informationsblad om studien som personalen delade ut (bilaga B). Sju av nio personer valde att delta och de kontaktades via telefon. De intagna intervjuades individuellt av en av författarna.

För att kunna kontrastera materialet från behandlingsavdelningen intervjuades i slutet av februari 2008 sex intagna från studieavdelningen. Eftersom det på studieavdelningen vid tillfället fanns plats för 31 personer, var det nödvändigt att göra ett lämpligt urval. Personalen ombads att vara behjälplig i genomförandet av detta urval. De fick i uppdrag att välja ut sex personer med varierad bakgrund och strafftid samt eventuellt olika syn på relationen till avdelningspersonalen. Efter att sex kandidater valts ut, ombads personalen att dela ut informationsbladet (bilaga B). Fyra av de sex personerna kontaktades via telefon för vidare information om studien. Två personer fick av praktiska skäl samma information i samband med ett besök på avdelningen. Vid samma tillfälle genomfördes också ytterligare två intervjuer med personer som hade tillkommit till behandlingsavdelningen. Dessa tillfrågades på samma sätt som övriga deltagande. Även de kontrasterande och kompletterande intervjuerna genomfördes av en författare.

Samtliga intervjuer genomfördes på anstaltens besöksavdelning. De var semistrukturerade till sin karaktär och spelades in med hjälp av mp3-spelare. Förutom de inledande pilotintervjuerna som varade mellan 90 och 120 minuter varade samtliga intervjuer mellan 50 och 90 min. Som underlag för intervjuerna utarbetades två intervjuguider, där den ena användes som bas för pilotintervjuerna och den andra användes som underlag för de intervjuer som genomfördes på studie- och behandlingsavdelningen. Konstruerandet av de två intervjuguiderna inspirerades av frågor som ingick i studien "Kriminalvårdens insatser mot narkotika: en studie av klimatet på narkotikaavdelningarna" (Danielsson, et al., 2006). Målet med frågorna var att erhålla beskrivningar och konkreta exempel, snarare än de intagnas åsikter eller tyckande om fenomenet. I intervjuguiden för pilotintervjuerna fanns en bredare

ansats och frågorna rörde olika aspekter av anstaltsmiljön, medan den andra intervjuguiden fokuserade specifikt mot relationen till avdelningspersonalen (bilaga A).

Intervjuerna har transkriberats i sin helhet med hjälp av mjukvaran Transcriber. Den författare som deltagit i intervjun ansvarade för transkriberingen, med anledning av att det i vissa fall gavs information som inte togs upp av ljudupptagningen. Vid transkriberingsarbetet har intervjuerna skrivits ut ord för ord.

Kontakten med Tidaholmsanstalten

Under arbetets gång har det funnits en kontinuerlig kontakt med Tidaholms anstaltschef, i syfte att löpande informera om studiens utveckling. I samband med observationer och intervjuer har anstaltschefen introducerat studien för ansvarig personal på avdelningarna. Efter introduktionen har författarna själva kontaktat avdelningschef och samordnare på respektive avdelning, först via e-post och därefter via telefon för att mer ingående förklara studiens upplägg och syfte. I samband med besöken på anstalten har personalgrupperna på de aktuella avdelningarna fått information om studien vid avdelningarnas vardagliga morgonmöten. Att informera personalen har både syftat till att ge personalen möjlighet att ställa frågor samt att ge personalen möjlighet att kunna besvara eventuella frågor från de intagna.

Då Tidaholmsanstalten är en anstalt med hög säkerhet behövdes också viss hjälp i samband med praktiska göromål. En av psykologerna på anstalten valdes i ett inledande skede till kontaktperson och har under arbetet varit praktiskt behjälplig genom att exempelvis boka samtalsrum och ordna besökstillstånd.

Databearbetning

Lyons och Coyle (2007) beskriver en stegvis modell för att göra en analys enligt grounded theory, från datainsamlande till skapande av ny teori. I den här studien har deras modell använts som en bas. För att få tydligare anvisningar av vissa moment och tekniker har Strauss och Corbin (1990) metodbeskrivning gett vägledning.

Det första analyssteget i grounded theory kallas öppen kodning, vilket innebär att ord, meningar eller segment ges en etikett (Lyons & Coyle, 2007). Syftet med detta steg är att ta

fram materialets detaljer, komplexitet och variation. Strauss och Corbin (1990) menar att detta kodningsarbete antingen kan göras rad för rad eller segment för segment. Därefter påbörjas ett arbete där koderna kategoriseras. Det arbetet resulterar vanligtvis i många kategorier och underkategorier, där samma data kan tillhöra flera olika kategorier. Genom att göra jämförelser mellan delar av materialet och ställa frågor kring hur fenomenet avspeglar sig i datamaterialet blir kategorier och begrepp mer specifika. När ny data inte längre ger nya exempel eller nyanser har materialet nått en form av mättnad. Därefter skrivs definitioner med egenskaper och dimensioner av varje kategori ned för att skapa en så nyanserad bild som möjligt av materialet. Enligt Lyons och Coyle (20007) kallas nästa steg teoretisk testning, vilket innebär att nytt material samlas in för att kontrastera mot det ursprungliga. Vidare görs en axial kodning där det insamlade materialet undersöks på nytt för att relatera kategorier till underkategorier. Kategorier förfinas och reduceras och därefter sker en teoretisk integrering vilket innebär att man för in lämplig teori för att skapa en ny enhetlig teori. Avslutningsvis sker ett hypotestestande moment som innebär att de framkomna kategorierna jämförs med ursprunglig data och material som saknas fylls i med teori. I den här studien har ovanstående tekniker använts för att komma närmare ett antal övergripande teman, snarare än att generera ny enhetlig teori. Med tanke på arbetets omfattning och den tid som fanns till förfogande var detta upplägg mer realistiskt.

Utskrifterna av intervjuerna utgör i denna studie det datamaterial som bildar grund för bearbetning och analys. När datainsamlingen genomförts lyssnades samtliga intervjuer igenom av båda författarna för att få en helhetsbild av samtalen. Under genomlysning och transkriberingsarbetet skrev författarna ned citat samt sökte litteratur som kunde ha relevans för frågeställningen. Allt material skrevs ut i två exemplar så att båda författarna hade var sin kopia. Därefter gjordes en öppen kodning av intervjuerna med uppsatsens fokus i åtanke. Kodningen gjordes snabbt, i segment och höll sig nära det ursprungliga materialet. Därefter jämfördes kodningen och materialet delades in i kategorier. Ursprungligen framträdde tretton kategorier. Med dessa kategorier som bas påbörjades sedan en axial kodning, där datamaterialet sorterades och kategorierna jämfördes med varandra. Det visade sig att vissa relaterade till varandra. I det fortsatta arbetet strukturerades innehållet i de olika kategorierna om något, och vissa nya underkategorier arbetades fram. De fyra kategorier som kvarstod presenteras i resultatdelen. I diskussionsdelen är teori och författarnas reflektioner sammankopplade för att skapa mer enhetliga teman.

Intervjuerna från studieavdelningen analyserades något annorlunda. Inledningsvis gjordes en öppen kodning av dessa intervjuer. När resultatet från intervjuerna på behandlingsavdelningen började utkristallisera sig, gjordes en ny granskning av intervjuerna från studiebehandlingen med fokus på sådant material som kunde komplettera eller nyansera det resultat som framkommit. Ur dessa intervjuer gjordes alltså ett selektivt urval utifrån sådant material som kunde tänkas vara värdefullt i relation till resultatet från behandlingsavdelningen.

Validitet

För att kunna värdera om forskningen har genomförts på rätt sätt, menar Strauss och Corbin (1990) att det är viktigt att forskningsprocessens alla delar tillräckligt tydligt finns beskrivna i texten. Genom att tydligt beskriva hur man har gått till väga kan man säga något om huruvida resultatet avspeglar väsentliga aspekter av det fenomen som har studerats. Enligt Strauss och Corbin möjliggör detta en bedömning av materialets tillförlitlighet och resultatets validitet samt under vilka omständigheter det kan tänkas ha relevans för förståelse och tillämpning i andra sammanhang. En tydlig begränsning i denna studie är att en förenklad version av grounded theory med hänsyn till tidsanspråk har använts, vilket medför vissa reservationer för möjligheterna att generalisera. Vidare kan kritik riktas mot att den öppna kodningen gjordes i segment snarare än rad för rad, vilket förmodligen hade nyanserat analysen ytterligare.

I samband med en diskussion av validitet och kvalitet är det väsentligt att resonera kring författarnas inverkan på forskningsprocessen, samt hur författarnas förförståelse kan tänkas ha påverkat intervjuerna. En av författarna hade tidigare erfarenhet av flera års arbete inom frivården som bland annat frivårdsinspektör, samt erfarenheter av psykologarbete på den avsedda anstalten. Därigenom fanns en viss förförståelse av Kriminalvården som organisation, Tidaholmsanstaltens rutiner och de intagnas upplevelse av anstaltsmiljön. Den andra författaren hade inga tidigare erfarenheter av arbete inom Kriminalvården och hade inte varit på någon anstalt före studien. Detta innebar att de båda författarna hade olika ingångar i arbetet inledningsvis och under arbetsprocessen samt att de i viss mån uppmärksammade olika saker i mötet med anstaltsvärlden. Denna kombination av vetande och icke-vetande sågs delvis som en potentiell styrka och försökte utnyttjas på ett så konstruktivt sätt som möjligt i förståelsen av det undersökta fenomenet.

Den egna förförståelsen och eventuella andra föreställningar om fenomenet har under studiens gång synliggjorts med hjälp av kontinuerliga diskussioner. Detta har varit ett led i att tydliggöra den egna inverkan på forskningsprocessen. Här har det varit en påtaglig styrka att vara två författare. I denna form av reflektioner och medvetandegörande har handledaren också utgjort en viktig resurs. Vidare har en annan form av reflexivitet skett genom att anteckningar och reflektioner har skrivits under uppsatsens gång, i samband med besök på anstalten och observationer. Detta gjordes också i samband med intervjuerna och vid analysen för att synliggöra det egna inflytandet på arbetet.

Kvale (1997) beskriver också vad som är viktigt att beakta avseende validiteten för intervjun som metod. Han menar att denna kan behandlas som ett uttryck för en form av hantverksskicklighet i genomförandet av en undersökning. Med hantverksskicklighet avses att intervjuaren har sakkunskap om ämnet, vet varför och hur hon intervjuar samt vad hon intervjuar om. Kvale menar dock att det inte finns några absoluta normer för vad som är en bra intervjuare, men poängterar att det är värdefullt att genomföra pilotintervjuer före kommande projektintervjuer då det ökar intervjuarens förmåga att genomföra intervjuerna på ett lämpligt sätt.

Författarna hade en begränsad erfarenhet av specifika forskningsintervjuer, men har under psykologprogrammets fem år ingående utbildats i allmän samtalsmetodik. Pilotintervjuerna bidrog också med att ge författarna nödvändig träning i intervjusituationen där möjlighet att utforska lämplig språklig ton samt att bekanta sig med samtalslokaler och säkerhetsregler gavs. Detta torde bidra till att intervjuerna i en större utsträckning uppfyller kraven på kvalitet än om detta förberedelsearbete inte gjorts.

Etiska ställningstaganden

Forskarens eget etiska ansvar är grunden för all forskningsetik. Det är ett viktigt krav att noga skydda personer som ingår i vetenskapliga undersökningar. Etiska överväganden har varit extra viktiga vid olika stadier i denna studie, då den har genomförts i en sluten miljö. De intervjuade har begränsade möjligheter att vara anonyma på grund av sin fräntagna frihet och har behövt personalens hjälp för att kunna kommunicera med författarna. Personalen har således varit ett viktigt led i kontakten mellan de intagna och författarna samt varit behjälplig i samband med utdelning av informationsbrev, telefonsamtal och eskortering till och från

samtalsrummen. Att iaktta konfidentialitet vid redovisningen av materialet har därför varit extra viktigt och har krävt en etisk lyhörddhet inför materialet från författarnas sida.

Vid studiens början fick båda författarna också skriva under ett kontrakt med anstalten. Där försäkrades att författarna under sina besök skulle följa rådande anstaltsregler kring konfidentialitet och sekretess. Författarna förde också samtal kring den nya roll studien innebar för den student som tidigare arbetat med psykologsamtal på anstalten. Utifrån ett etiskt perspektiv var det centralt att tidigt medvetandegöra vilken av rollerna som i detta sammanhang var av intresse och att under intervjuerna hålla forskarrollen i fokus.

Samtliga intervjuade fick inför intervjuerna muntlig information av författarna angående studiens forskningsetiska regler. De fick veta att studien byggde på frivillighet, att de när som helst under intervjun kunde dra sig ur, att de bara behövde besvara de frågor som de själva ville och att deras svar skulle behandlas konfidentiellt. Relationen till Kriminalvården och anstalten tydliggjordes också, samt att anstaltens ledningsgrupp skulle ges möjlighet att läsa arbetet då det var klart. De två som inte fick denna information per telefon fick den istället muntligen på plats på den egna avdelningen. De intagna fick också skriftligen bekräfta att de samtyckte till deltagande i intervjun under dessa villkor (bilaga C). Samtliga intervjuade skrev under dokumentet och det var ingen av respondenterna som senare önskade att dra sig ur studien. Författarna hade före intervjuernas genomförande också gett sina mailadresser till personalen, så att de intagna skulle ha möjlighet att kontakta författarna om det efter intervjun skulle uppstå några frågor.

I redovisningen är materialet anonymiserat. Känsliga uppgifter eller information som alltför lätt skulle kunna göra respondenten identifierbar har utelämnats. Försiktighet har beaktats i samband med redovisningen av citat och det totala materialet, då vissa läsare med ganska hög sannolikhet kan komma att ha kännedom om de intagna. Av samma anledning har författarna eftersträvat en försiktighet i presentationen av bakgrundsinformation. Detta är vidare en anledning till att bakgrundsinformationen presenteras på gruppnivå och inte individuellt.

Resultat

I analysarbetet av det insamlade materialet framträdde fyra övergripande teman som på olika sätt kunde kopplas till relationen mellan intagen och personal samt studiens övergripande huvudfråga. Dessa fyra teman kommer i denna resultatredovisning att presenteras, tillsammans med en redogörelse av en av de observationer som genomfördes i oktober 2007.

Det första temat som presenteras är *fängelssnormers inverkan på kontakt och klimat*. Denna del innefattar både en redogörelse av hur de intagna uppfattar avdelningsklimatet samt en beskrivning av när kontakt mellan de två grupperna sker. Dessa delar syftar till att skapa en generell bild för läsaren av hur kontakt och klimat gestaltar sig på behandlingsavdelningen, samt på vilket sätt fängelssnormer inverkar på denna kontakt. Därefter presenteras det andra temat *kiminalvårdarnas position inom Kriminalvården*, som syftar till att ge läsaren en bild av hur personalens arbetssätt generellt gestaltar sig, samt hur detta arbetssätt kan tänkas påverkas av personalens position inom organisationen. Vilken inverkan personalens varierade arbetssätt har på relationen mellan intagen och personal presenteras också. Det tredje temat som presenteras är *personalens dubbla roller*. Här introduceras både hur de intagna upplever personalens säkerhetsutövande uppgifter samt personalens mer stödjande insatser. Syftet med denna del är att undersöka vad personalens skilda arbetsuppgifter gör med relationen mellan intagen och personal. Personalens varierade bemötande presenteras också i detta stycke. Till sist presenteras temat *relationens behandlande möjligheter*. Detta tema syftar till att presentera de intagnas syn på relationens behandlande möjligheter. I detta tema presenteras även kortfattat de intagnas upplevelser av övrig behandlande anstaltspersonal, i syfte att belysa skillnader mellan dessa kontakter och relationen till avdelningspersonal. Avslutningsvis presenteras resultatet från intervjuerna på studieavdelningen.

I redogörelsen av olika citat och övrigt intervjumaterial framgår inte på något sätt vem av intervjupersonerna som säger vad. Detta har gjorts i syfte att öka integritetsskyddet för de intervjuade, vilket bedömdes som extra viktigt då de intervjuade befinner sig i en miljö som begränsar möjligheterna för anonymitet. Dessutom är intentionen att så mycket som möjligt lyfta bort resultatet från enskilda personer och istället se uttalanden som olika positioner man kan ha som intagen på en behandlingsavdelning. Avsikten har alltså snarare varit att lyfta fram övergripande och nyanserade processer, än att redogöra för de intagnas individuella

upplevelser. Vid återgivande av citat har vid vissa enstaka fall korrigering av den grammatiska strukturen genomförts.

Observation

Innan resultatet från intervjuerna presenteras, kommer en redovisning av anteckningar och upplevelser från en av observationerna i oktober 2007. Denna del syftar till att skapa inblick i hur miljön och vardagslivet på Tidaholmsanstalten kan gestalta sig, för att läsaren lättare skall kunna tillgodogöra sig resten av det material som sedan följer i resultatdelen.

Kall morgon. Tidaholmsanstalten tornar upp sig framför mig. Det första som möter mig är ett högt stålstängsel med en stor metall dörr, där jag får säga mitt ärende i en porttelefon. Får sedan gå en kortare sträcka för att komma till nästa mur, där jag också behöver säga mitt namn och anledning till besöket. Sedan är jag inne på anstaltsområdet. Går in via den stora entrén och kommer till rummet där centralvakten sitter. Får byta in mitt id-kort mot ett besökskort, lägga min jacka på ett rullband för att röntgas och själv passera en metall detektor. Möter efter denna kontroll sedan en kvinna som jobbar på den avdelning där jag skall vara och som skall eskortera mig till avdelningen. Hon är klädd i ljusblå skjorta med Kriminalvårdens emblem och mörkblå byxor. Hon har precis plockat med sig ett nyladdat larm, något som samtliga kriminalvårdare bär under arbetsdagen. Vi beger oss mot avdelningen. På vägen passerar vi dörrar och grindar som skall låsas upp och som skall stängas och jag inser snart att jag inte kommer långt utan att vara med en person som har nycklar. Avdelningarna på anstalten är placerade i olika byggnader, och den avdelningen som vi beger oss mot ligger i ett enplanstegelhus. Väl inne på avdelningen ser jag att den består av två långa korridorer som är formade som ett L. Det finns ett kök och ett vardagsrum på respektive korridor. Det finns också ett personalrum med tillhörande pentry och kontor. Från personalrummet kan man se in på de båda korridorerna via två fönster som vetter ut mot avdelningarna.

Klockan 08.00 är det upplåsning och de intagna som är klädda i grå och gröna anstaltskläder kommer ut från sina celler för att äta frukost. Personalen dricker kaffe och befinner sig inne på personalrummet. De intagna håller sig på avdelningen, förutom om de har något konkret ärende. Någon kommer in och frågar om han kan få

ringa ett samtal. Strax före personalens morgonmöte skickas de intagna iväg till sina jobb. De räknas in av personalen på avdelningen, för att sedan tas emot av annan personal på arbetsplatsen. De som studerar och de som är sjukskrivna är kvar på avdelningen. Klockan nio är det morgonmöte. Dörren till avdelningen stängs. Olika ämnen behandlas samt vem som skall göra vad under dagen. Några specifika incidenter under gårdagen avhandlas. Efter mötet visar en ur personalgruppen mig var nödutgångarna finns, i fall något skulle hända under tiden som jag är på avdelningen. Därefter är det visitationsdags. Två av personalen frågar om jag vill vara med och vi går gemensamt ut på avdelningen. En del dörrar till cellerna står öppna och jag får se hur de ser ut. De skiljer sig en del åt. I en cell står rader med pärmar och skolböcker. En annan cell är helt kal förutom några få planscher. Vi går in i en slumpvis utvald cell och låser dörren. I det lilla rummet finns en säng, en TV, en garderob, ett litet bord och en stol. Fönstret har galler. På en vägg hänger en nakenplansch. Några cd-skivor på en hylla och några böcker. Visitationen genomförs grundligt och personalen har plasthandskar på sig när de noggrant tittar bakom anslagstavlan och sängen, känner om knivar kan vara gömda eller knark utplacerat. De hittar inget. Efter visitationen visar personalen rummet där urinprov tas. Det är ett litet rum med något som ser ut som en vit, högt placerad urinoar. Personalen berättar att detta prov tas då den intagne är naken under åsyn av en personal, eftersom det annars finns risk för att de på olika sätt kan manipulera med urinprovet. De visar mig samtidigt också telefonrummet, dit den intagne kan gå om han vill ringa.

Vi går tillbaka till personalrummet. De intagna som är kvar på avdelningen kommer in på personalrummet om de vill ha hjälp med något, mestadels är det medicin de frågar efter. En kille kommer in på avdelningen och vill ha hjälp med att läsa sin dom. Han undrar hur det blir med permissioner i framtiden? Personalen läser domen och förklarar. Första permissionen om 2 år. Han är uppenbart missnöjd och går snabbt ut från personalrummet. Han säger att han skall överklaga. Någon annan kommer in för att skriva en anhållan, låna häftapparat, tejp, sax eller biljardkulor. Vid 13.00 är det lunchdags. Mat i kantiner har hämtats från restaurangen. I övrigt är personalen inte delaktig i detta, utan de intagna ordnar allt själva inne i köket. Men de räknar in och släpper tillbaka de intagna till arbetet när lunchen är klar.

Efter en tid kommer de intagna tillbaka från sina arbeten och flera kommer då in till personalrummet. Någon vill ha en lampa bytt. En annan vill ha bakpulver till en kaka som skall bakas. I personalrummet kan man höra ljud av elvispar och andra köksverktyg. Personalen dricker kaffe och fikar. En incident från tidigare under dagen diskuteras. Snart är det dags för fritid. Vissa dagar finns det möjlighet att handla i den kiosk som finns inne på anstaltsområdet, men idag är det fysisk träning som står på schemat. Två personal stannar kvar på avdelningen och släpper iväg de tolv personer som skall träna, medan två andra kriminalvårdare tar emot i idrottslokalen en bit bort från avdelningen. Innan de får komma in i idrottslokalen måste de passera metalldetektorer. I idrottslokalen finns både möjlighet att spela lagsporter och att träna. Idag är de flesta i gymmet men några spelar fotboll. Jag och personalen sitter inne i ett avskilt rum där olika träningsredskap finns, dit de intagna får gå för att fråga efter det de behöver. I samband med detta pratar intagna och personal med varandra, men i övrigt interagerar de inte med varandra.

Personalen släpper tillbaka de intagna när fritidstiden är slut. Det är då snart dags för låsning på avdelningen. En första stängning sker vid 19.30, definitiv stängning och låsning vid 19.45. Personalen stänger och extrakollar så att dörrarna verkligen är låsta. Dagen avslutas klockan 20.00. En ur personalgruppen ringer centralvakten och kollar om alla avdelningar är låsta, de svarar att alla är klara och att vi kan gå ut.

Som besökare är ett stående intryck att anstaltsmiljön följer en tydlig struktur med vardagliga rutiner, starkt präglad av säkerhetsarbete, som både intagna och personal är väl insatta i. Genom att ta del av de intagnas berättelser kan man få en större förståelse av hur det är att leva i den här miljön. Resultatet inleds med en beskrivning av hur kontakt och klimat gestaltar sig på behandlingsavdelningen, samt hur fängelsenormer kan tänkas påverka relationen mellan intagen och personal.

Fängelsenormers inverkan på kontakt och klimat

De intervjuade beskriver generellt att kontakten mellan intagen och personal på behandlingsavdelningen är begränsad. Kontakt mellan de två grupperna sker främst i samband med att den intagne har olika praktiska behov, som hämtande av medicin eller kläder.

Min kontakt är när jag går in och hämtar posten. När jag har sådana här verkställighetsplaneringar och sånt. Ja, när jag har sökt upp saker och ting. Jag går inte in och pratar med dom som vänner eller någonting sånt, det gör jag inte.

De intagna menar att det är viktigt att denna praktiska kontakt fungerar bra, men att relationen förutom hjälp med praktiska behov håller sig på en yttlig nivå.

Nej, man sitter ju inte och diskuterar livets gåta med dom direkt. Det gör man inte.

Flertalet av de intervjuade beskriver att de inte pratar med personalen om problem eller sådant som angår dem. En intagen beskriver att det är möjligt att prata mer ingående med vissa i personalen inne på personalrummet, men att det är ovanligt att detta sker. De intagna beskriver också att den kontakt som är kopplad till praktiska behov främst sker inne på personalens arbetsrum, men att vissa ur personalgruppen någon gång kommer in och sätter sig och tittar på TV tillsammans med de intagna. Ibland spelar personal och intagna också pingis eller någon annan sport tillsammans. Detta uppfattas på varierade sätt, där vissa upplever att en närmre kontakt till personalen är positiv medan andra uppskattar att personalen begränsar sin samvaro med de intagna.

De ger vidare uttryck för att kontakten mellan personal och intagna på behandlingsavdelningen skiljer sig från andra avdelningar på Tidaholmsanstalten. Generellt beskrivs att det är mindre accepterat att överhuvudtaget ha kontakt med personalen på andra avdelningar.

Ser man en gubbe sitta där inne då undrar man vad han gör liksom, och då åker han på ett fett förhör först, sen får han väl packa sina grejer.

Här beskrivs hur gruppen reagerar om en intagen befinner sig i personalrummet utan anledning. Det leder till att gruppen på avdelningen ajournerar sig och den intagna riskerar att uteslutas ur gruppen. Att ha en för frekvent och nära kontakt till personalen leder alltså till skillnad från på behandlingsavdelningen på en normalavdelning till repressalier från andra intagna. Detta kan antingen ske genom våldsaktioner eller att den intagne tvingas lämna avdelningen. En förklaring som ges till att kontakten är så pass begränsad också på behandlingsavdelningen har delvis att göra med de normer som finns bland intagna. Generellt finns det oskrivna regler kring att man skall ha en begränsad kontakt till personalen, och man måste på olika sätt förhålla sig till dessa normer också på behandlingsavdelningen. Normerna

föder alltså delvis en gruppering där intagna och personal delas in i "vi och dem", och där gränssättande mellan personal och intagna är viktigt.

Att blanda intagna och personal. Det är verkligen no no. Men jag tycker det är jättelöjligt. Skall vi spela innebandy och det fattas en gubbe i ena laget, det är klart att personalen kan hoppa in, jag har ingenting emot det. Jag tycker bara det är kul att vi blir fullt lag.

På behandlingsavdelningen är det accepterat att delta i olika aktiviteter där personalen medverkar, även om det i vissa lägen kan vara problematiskt. Det är inte alla som väljer att delta. Vissa upplever att det är en omöjlighet att ha den sortens lättsamma kontakt till någon som har makten att låsa in en och som man i samband med urinprov behöver stå naken inför. Flera beskriver att den begränsade kontakten vidare har att göra med att avdelningen fyller olika funktion för de två grupperna. För personalen utgör avdelningen en arbetsplats, men för de intagna är den ett hem.

När man är på avdelningen så vill man ha lite mer distans från dom för det är ju mitt...cellen är mitt hem nu. Det är här jag bor nu, och när man sätter sig i soffan och pratar med sina kamrater så vill man inte gärna att det kommer in personal.

Behovet av att upprätta en gräns mellan intagna och personal och att ha en begränsad kontakt med personalen kan i vissa fall således också vara relaterat till behovet av personligt utrymme. Flera menar att när man ofrivilligt lever dygnet runt med personal och intagna så föds ett behov av andrum. Flera önskar därför att personalen endast ska komma in på avdelningen om de har en förfrågan eller ett besked. Flera menar också att detta är kopplat till att personalens närvaro på flera sätt innebär kontroll och att det är svårare att känna sig helt avslappnad i deras närvaro.

De beskrivna normerna är således närvarande i viss utsträckning på behandlingsavdelningen, men inte på ett lika avgörande sätt som på andra avdelningar. Detta är något som också blir synligt i de intagnas beskrivningar av avdelningsklimatet.

Avdelningsklimat

Samtliga intervjuade ger uttryck för att det råder ett lugn på avdelningen. Klimatet mellan personal och intagna upplevs som avslappnat och det finns en respekt mellan grupperna. Flera menar att de innan de kom till avdelningen fick information från personal om att det på en behandlingsavdelning generellt brukar vara en lugnare atmosfär där kontakten mellan intagna

och personal är mer påtaglig. Flera uttrycker att de upplever klimatet i relation till personal som positivt.

Dom är inte mina vänner ändå, men dom är ändå respekterade, jag respekterar dom på ett helt annat sätt än vad man gör därute. Det gör man och det mår jag bra av liksom. Och jag tror att dom flesta av gubbarna tänker så som sitter däruppe.

Att det finns en respekt mellan intagna och personal är något som väsentligt skiljer sig från andra avdelningar på anstalten. Flera jämför med erfarenheter från andra anstalter med hög säkerhet och menar att behandlingsavdelningen på Tidaholmsanstalten är en av de bättre avdelningar de suttit på. Generellt finns en upplevelse av att klimatet på behandlingsavdelningen möjliggör att det i större utsträckning går att vara sig själv. I intervjuerna framgår också att klimatet har sin grund i att de flesta som sitter på avdelningen är motiverade att göra något konstruktivt av tiden och inte är intresserade av att det skall finnas bråk och konflikter på avdelningen. Vidare är det tydligt att klimatet också bottenar i att generella fängelsenormer är mindre närvarande på denna avdelning, vilket bidrar till en mer avslappnad stämning. Detta möjliggörs delvis genom att avdelningen är bortkopplad från anstaltens övriga delar, och att man därför inte i samma utsträckning påverkas av andra intagna eller blir indragen i olika typer av konflikter. Vissa menar dock att detta kan leda till en känsla av isolering.

Sammanfattningsvis upplevs klimatet på avdelningen som lugnt och respektfullt där den intagne kan vara sig själv. Kontakten mellan intagen och personal håller sig på en artig ytlig nivå och sker främst i samband med den intagnes praktiska göromål. Intagnas normer är mindre närvarande på behandlingsavdelningen än på andra avdelningar vilket blir synligt via det lugna klimatet och frekvensen i kontakt mellan de två grupperna. Samtidigt är det tydligt att normerna fortfarande är närvarande i en viss utsträckning och påverkar relationen mellan personal och intagen.

Kontakt och klimat mellan personal och intagna är på olika sätt kopplade till personalens arbetssätt och den position kriminalvårdarna har inom Kriminalvården som organisation. I nästa del presenteras därför först hur de intagna upplever personalens arbetssätt, för att sedan kopplas till hur denna upplevelse kan vara förenad med personalens position inom Kriminalvården som organisation.

Kriminalvårdarnas position inom Kriminalvården

Personalens arbetssätt

I de intagnas beskrivningar av personalens arbetssätt framgår att arbetet påverkas av kriminalvårdarnas position inom organisationen. I de intagnas beskrivningar finns en upplevelse av att det är få saker som personalen har mandat att ta beslut om och att detta i sin tur leder till bristande handlingskraft gentemot de intagna.

Ibland tycker man att det är för mycket personal där som sitter, som bara sitter och inte gör någonting. Det borde finnas hundra saker att göra, men dom kan sitta där och spela spel och ha roligt.

Här beskrivs en upplevelse av att personalen inte arbetar effektivt och att arbetstiden används till annat än arbete för de intagna. Det finns flera beskrivningar av personalens arbetssätt som karaktäriseras av bristande flexibilitet samt ineffektivitet. Personalen upplevs inte ta tag i saker som behöver göras. De skjuter upp saker till morgondagen. En intagen beskriver att han fick vänta i två veckor på att få köpa ett par skor, en annan att han fick vänta en och en halv månad på att vaktmästaren skulle sätta upp en lampa. En tredje intagen beskriver hur han fick vänta i en månad på att få upp en trimmer till avdelningen.

Nej. Och så höll dom på så en månad och det var personalen på min avdelning. Sen sa jag till dom och ringa ett samtal till en kille i säkerhetsgruppen och då frågade jag honom själv. "Kan du kolla det?" Han fixade det direkt. Och då kollade jag på dom och sa det. "Ni har tjafsat med mig en månad om den här jävla trimmern och ni har fortfarande inte fått upp den. Jag pratade en gång med säkerhetspersonalen och en dag senare kommer den upp".

De intagna ger uttryck för att när de har olika frågor eller önskemål, hänvisar personalen ofta till andra personer med högre positioner i organisationen. Det leder således till att personalen sällan ger raka svar på de intagnas frågor.

Man vill inte bara ha ett nja vad man än frågar. Det beror väl på befälsordningen eller vad skall man säga. Dom kan inte ta beslut utan att fråga sina chefer. Det blir mycket det här, nja, kanske, vad man än ber om.

Att inte kunna få ett rakt svar leder till en känsla av ovisshet som kan leda till besvikelser när förhoppningar inte infrias. Generellt upplever de intagna att bristen på raka svar medför en ineffektivitet i personalens arbetssätt som i sin förlängning blir frustrerande. Det leder i sin tur till att de intagna begränsar sin kontakt till personalen, då de inte kan verkställa

beslut eller ge svar på viktiga frågor. Det innebär också att de intagna upprepade gånger behöver fråga personalen om de gjort det som de frågat om.

Det blir mycket tjata, tjata tjata. Man får hela tiden vara på dom för att något skall bli gjort va. Det är lite jobbigt. Det är tröttsamt. Man känner sig patetisk liksom. Man går tre, fyra gånger i veckan och frågar, har ni gjort detta? Nä, vi har skickat den på det och liksom så här... istället för att ta saker i egna händer liksom och göra... Det tror jag är en sak som skapar bra stämning. När det händer någonting.

Otydlighet i personalens arbetssätt och mycket avslag på önskemål från personalens sida kan vidare medföra en form av avtrubbning och att den intagne slutar att reagera. Tjat och otydlighet i relationen påverkar också förtroendet.

Tillit, det är ju det jag menar, man har ju ingen tillit eftersom man måste gå och tjata på dom hela tiden. Man måste gå och tjata och ändå blir saker inte gjorda... eller det kan ta en vecka, två veckor. Det kan bara rinna ut liksom. Såna praktiska grejer liksom. Att vi behöver en ny kaffebryggare. Vår kaffebryggare har gått sönder... Ja vi får ta det imorgon när han kommer. När det har gått en dag. Det är tyvärr ingen i förrådet idag. Fast det vet man ju att det är folk i förrådet liksom.

De intagna ger alltså uttryck för att personalens position inom Kriminalvården generellt innefattar en begränsad makt, vilket på flera sätt påverkar relationen mellan intagen och personal samt gör personalen mindre handlingskraftig. Samtidigt ger de uttryck för att personalen trots sin begränsade makt inom Kriminalvården, ändå har en viss form av handlingskraft att förvalta i relation till de intagna. Huruvida personalen väljer att använda denna handlingskraft upplever de intagna dock mer har att göra med personalens egen inställning till sitt arbete, än med deras position i systemet.

De intagna har en upplevelse av att särskild personal på avdelningen i en större utsträckning än andra undviker att utnyttja denna handlingskraft. Denna personal beskrivs som personer som i sitt arbete mer vaktar, visiterar och kontrollerar än arbetar för den intagne, som alltid följer regelboken och som i sitt arbete oftast säger nej till saker som den intagne önskar innan de kollat upp möjligheterna. De intagna upplever att dessa personer bidrar till en ineffektivitet som i längden gör att de intagna distanserar sig från personalen. Samtidigt beskriver de att det är många i personalen som är företagsamma och som försöker arbeta effektivt för den intagne. De tar tillvara det handlingsutrymme som står till deras förfogande.

När man vill ha permissioner eller när man vill gå på behandlingshem eller vad som helst. Jag vill ta in den här skivan eller den här grejen. Det kanske inte går, men dom försöker i alla fall. Sen får dom ett beslut och antingen så går det eller så går det inte.

Det finns flera exempel på hur handlingskraft i arbetet för den intagne kan bli tydligt i den vardagliga kontakten mellan intagen och personal.

Ja, dom jobbade för att jag skulle få komma ut, dom jobbade för det här var nödvändigt och försökte, fast KVS sa ju nej först, men dom trugade igenom allt och dom jobbade väldigt länge, för att dom menade att han behöver det här. Och jag fick det.

Här beskrivs hur personalen arbetade för att den intagne skulle få permission och kunna åka på en nära väns begravning. Ett annat fall då personalen kan arbeta handlingskraftigt för den intagne är genom att försöka göra det mer hemtrevligt på avdelningen. En person beskriver hur personalen aktivt har arbetat med att få gardiner, mattor och blommor till avdelningen för att få bort känslan av sjukhusmiljö. Det finns också beskrivningar från när personal i enlighet med den intagnes egna vilja har lagt kraft på att försöka få till stånd en omplacering. Ett annat exempel kommer från en permission där en i personalen aktivt arbetade för att den intagne skulle få äta på en vanlig restaurang och inte behöva äta sin lunch inne på polishuset.

Hon sa att, vad fan, kan vi ändå ta ut dig så skall vi väl kunna käka, och då kände jag med en gång, fan, det är en fin människa som säger så, någon annan hade inte tänkt i de tankarna ens en gång liksom, det gör väl ingenting, kan väl sätta han på snuthuset så tar vi en lunch. Ja, så där fick jag riktigt så, en god känsla av den människan va.

Det beskrivs vidare att när personalen arbetar handlingskraftigt för de intagna leder det till positiva känslor och en form av växande tilltro. Generellt beskrivs också att en förutsättning för ett handlingskraftigt arbete är att det finns en form av lyssnande från personalens sida.

Man är ju jävligt utsatt när man sitter här och man är jävligt ensam. Så att för mig gör det väldigt mycket att dom engagerar sig och lyssnar på en när man har något att säga.

Ett lyssnande och förstående arbetssätt kan också vara viktigt i sig självt. Det beskrivs som värdefullt när personalen tar sig tid för att lyssna och visar intresse för att förstå den

intagnes situation. Vidare beskrivs det som positivt när personalen inte ständigt har bråttom någon annanstans, utan har tid att stanna upp i samband med olika praktiska uppgifter och ge plats åt ett mer personligt möte.

Personalens erfarenhet och kompetens

En faktor som kan påverka om personalen upplevs som handlingskraftig är personens utbildningsnivå och erfarenhet av arbetet. Erfaren personal beskrivs som mer självsäker och som personer som under årens lopp har utvecklat en positiv förmåga att läsa av de intagna. De betraktas till skillnad från ny personal som personer som vågar ta beslut och som är svårare att manipulera. Att personalen går i olika former av utbildning upplevs också som något positivt i den vardagliga kontakten och som många gånger leder till att personen blir mer handlingskraftig.

Ja, det finns ju vissa som varit på utbildning. Jag vet inte vad det är för utbildning dom går, men dom går ju utbildningar. När dom kommer tillbaka har dom blivit fan så mycket bättre på att hjälpa till med vissa saker. Dom kan ta lite mer beslut. Dom vet vad som gäller.

De intagna beskriver att utbildning leder till att personalen upplevs som mer handlingskraftig och att de kan ta tag i olika saker som behöver ordnas. Personer med utbildning upplevs också som lättare att få förtroende för. Det finns även erfarenheter av att utbildning kan påverka personalens bemötande till att bli mer humant och tillmötesgående. Någon beskriver dock att lång erfarenhet av kriminalvård även kan leda till trötthet och bristande engagemang i arbetet. Flera intagna säger uttryckligen att de skulle önska att personalen på behandlingsavdelningen hade mer utbildning och att de fick mer kunskap om de intagnas situation.

Sammanfattningsvis beskrivs personalens arbetssätt som varierat. Upplevelser av ett ineffektivt otydligt arbetssätt förklaras delvis med hjälp av personalens begränsade makt inom Kriminalvården som organisation, dels av personalens egen motivation i arbetet. Upplevelser av ineffektivitet och otydlighet i personalens arbete leder till distans och bristande tilltro, medan ett förstående och handlingskraftigt arbetssätt leder till närhet och god kontakt. Utbildning och erfarenhet gör att personalen blir mer handlingskraftig och i en större utsträckning tar egna beslut.

Hittills har personalens arbetssätt generellt presenterats. Personalen på behandlingsavdelningen utför dock även specifika arbetsuppgifter, där vissa av åliggandena syftar till kontroll medan andra syftar till att ge stöd. Detta kan ses som att personalen har en form av dubbla roller i relation till de intagna, där de både skall övervaka och hjälpa dem. Med anledning av detta kommer intagnas upplevelser av säkerhetsutövande och kontaktmannaskap i nästa stycke att presenteras mer ingående. Stycket avslutas med ett avsnitt som beskriver personalens bemötande och som syftar till att se hur personalens varierade bemötande kan tänkas vara kopplat till personalens dubbla roller.

Personalens dubbla roller

Säkerhetsuppgifter

Som beskrevs mer ingående i observationen består en stor del av personalens arbetsuppgifter av säkerhetsarbete såsom visitationer av avdelningen, cellerna och urinprovstagning. Säkerhetsarbetet sker både rutinmässigt samt när personalen exempelvis misstänker drog eller vapeninnehav. Flera av de intagna beskriver en acceptans inför de allmänna säkerhetsreglerna och att personalens utövande av visitationer och urinprovstagningar är en del av anstaltsvistelsens villkor.

Jag sitter i fängelse, det är klart att dom måste göra sina visitationer. Jag kan ju inte ha något hemligt, det kan jag ju inte, det funkar inte. Jag tycker att alla borde förstå det egentligen. Vi sitter i fängelse, det finns droger och skit alltså och dom måste gå igenom saker och ting, det är ju därför dom gör det. Plockar ut grejer.

Att det inte är tillåtet att ha knark och vapen anser de flesta är förståeligt, men många har svårt att acceptera och respektera andra mindre självklara säkerhetsregler. Restriktioner kring vad den intagne får ha på sin cell är ett exempel på ett säkerhetsutövande som skapar irritation. Att inte få ha en blomma, en ljusstake eller en matta på cellen upplever många som en överdriven säkerhetsregel som påverkar kontakten till personal.

Som till exempel, ett tag hade vi blommor inne. Bara en sån grej. Rätt som det var fick vi inte ha det och då fick personalen plocka ut det. Okej. Vi hade mattor ett tag på cellerna. Helt plötsligt visar det sig att det får vi inte ha. Och då åker dom ut igen. Vi hade Play Station 2 spel. Helt plötsligt har dom kommit på att det får ni inte ha, och då plockar dom ut det. Liksom, det skapar ju ingen bra stämning. Sen om det är ledningen som har bestämt det så är det ju en annan sak, men det skapar ingen bra stämning.

De intagna ger också på flera sätt uttryck för att små saker som en blomma eller ett ljus kan ha stor betydelse för trivseln och hemkänslan i det vardagliga livet på anstalten. Irritation väcks därför när personalen tar dessa ifrån dem. Att personalen utför vissa säkerhetsuppgifter får konsekvenser för kontakten mellan personal och den intagne. Just detta att personalen gör visitationer och konfiskerar saker från rummet beskriver en intagen som en kränkning av den personliga integriteten. De intagna beskriver på flera olika sätt att personalens utövande av kontroll och säkerhetsregler också påverkar viljan till närhet.

Att man skall klä av sig och stå naken inför dom. Det är så här, ska dom kunna göra det på mig och sedan skall jag spela spel med dom. Det går inte ihop i mina tankar. Nej, sedan kan dom vara trevliga. Men som sagt, jag håller distans till dom.

Här beskriver alltså den intagne att säkerhetsutövandet kan begränsa möjligheterna att ha en nära relation till personalen. En annan intagen beskriver att ju mer säkerhetstänkande som personalen har, desto mindre kontakt vill den intagne ha med dem som styr. Personalens säkerhetsutövande uppgifter kan också medföra andra konsekvenser. En intagen beskriver att personalen genom att frånta honom viktiga personliga tillhörigheter också upplever att han blir fråntagen sitt jag. Han beskriver att frihetsberövningen med inlåsnings, visitationer och ständiga kontroller gör att han snarare känner sig som en 20-åring än en vuxen man. Han upplever att restriktionerna på senare år har blivit fler, och att det är allt mindre som den intagne har rätt till. Kontanter och egna kläder är exempel på sådant som han tidigare har haft under anstaltsvistelser, men som idag inte är tillåtet. Att inte ha rätt till sina egna kläder och personliga tillhörigheter beskrivs som en central begränsning av det egna livsutrymmet.

Jag skulle vilja ha mina egna tillhörigheter, mina egna kläder, såna här grejor, smågrejor som dvd eller kanske en video eller vad som helst, men nu får man knappt ha egen stereo längre, utan nu köper ju anstalten in stereoapparater, nu är det tio tjugo cd-skivor på rummet, det är ju ingenting, jag har ju fan 200, det blir så konstigt, det är ju mest såna små grejor liksom. Man tas ifrån det som är jag på något sätt.

Fråntagande av personliga saker och restriktioner i den intagnes rättigheter kan också leda till att de upplever att personalen motarbetar dem. Några beskriver att relationen till kriminalvårdarna kanske hade varit annorlunda om annan personal hade gjort visitationerna och stått för inlåsningsarna.

Om man hade haft dagpersonal som inte går och låser in en, som inte gör visitationer, det är klart att det skapar bättre närhet och kontakt till personalen. Om det hade varit en särskild grupp som gjorde visitationer och låste in.

Det är alltså tydligt att personalens säkerhetsutövande uppgifter påverkar relationen och formar kontakten mellan personal och intagna. De intagna beskriver också att personalens kontrollerande uppgifter tydliggör den skeva maktbalans som finns i relationen och att personalens säkerhetsutövande uppgifter försätter personalen i ett påtagligt maktöverläge i relation till de intagna.

För det första skulle man bara kunna tänka så här, ge oss våra privata kläder. Så kan ni ta på era, ni kan ta bort de där blåställen, sedan kan vi börja snacka på samma nivå. Börja med det. Sedan handlar det ju lite om att dom vet så mycket, dom kan ta upp allt, har du suttit förut, varför sitter du, och det är psykologutlåtanden och det är rättspsykiatriska utlåtanden och det är liksom uppväxt och det är allt. Om dom vill. Vad vet vi om dom? Inte ett skit. Det är knappt att dom vågar säga var de bor.

De intagna beskriver vidare att personalen i sin kontrollerande roll även har stor makt i relation till de intagna genom att personalen har ett överläge i den information som de har om den intagne. Den intagne har alltså en upplevelse av att dennes inre ständigt är öppet för granskning och övervakning. De intagna beskriver att om personalen vill, kan de använda någon paragraf för att få bort den intagne, och att den intagne inte har mycket att säga till om i det avseendet. Den intagnes egna handlingsmöjligheter och egen makt i relation till personalen upplevs som små.

De intagna ger dock uttryck för att avdelningspersonalen också utför arbete som är av en stödjande karaktär, där personalen befinner sig i en mer hjälpande än kontrollerande roll. Den uppgift som de flesta beskriver som stödjande är kontaktmannaskapet.

Kontaktmannaskapet

Varje intagen har en personlig kontaktman, som har det övergripande ansvaret för den intagne under vistelsetiden. Arbete som är kopplat till den intagnes framtid och utslussning sker tillsammans med denna person. De intagna beskriver vidare att den personlige kontaktmannen är den person som de flesta i första hand vänder sig till i samband med olika praktiska behov.

De intagna beskriver att relationen till denna person skiljer sig något från den kontakt man har med personalen när de utför olika former av kontrollerande uppgifter. Relationen till kontaktmannen beskrivs generellt som central och flertalet upplever att denna kontakt är värdefull. Det finns dock även de som ger uttryck för att de klarar sig bra utan denna person.

Flera upplever en form av tillit och förtroende samt att de blir tagna på allvar i denna relation. Vissa intagna beskriver att kontakten med kontaktmannen befinner sig på en djupare nivå än den vardagliga kontakten med personalen och att det finns en seriös ton i planeringen runt framtiden.

Han tar sig tid och engagerar sig. Han är väldigt skämtsam av sig också, men sen när det gäller så är han seriös.

Just för att denna kontakt är viktig, pekar flera intervjuade också på vikten av att få en kontaktperson där kommunikationen fungerar bra och där den intagne upplever ett förtroende.

Man måste kunna kommunicera med varandra och liksom sitta och lyssna på varandra, men vet jag om att någon är en gris, då kan jag inte sitta och öppna mig och liksom sitta och prata om mina problem, för då får jag inget för det liksom. Och så skall det ju inte vara på en behandlingsavdelning heller.

Kontaktmannen är inte bara ett stöd i samband med praktiska behov, utan kan för vissa också vara en viktig person att vända sig till i samband med personliga problem eller vid behov av att prata med någon om det egna välbefinnandet. Kontaktpersonen kan då i sitt lyssnande fungera vägledande. Flera beskriver att deras kontaktpersoner engagerar sig och lyssnar på ett sätt som är stödjande. Det finns också en upplevelse av att det i större utsträckning än i den generella kontakten med personal finns utrymme för en ömsesidighet i denna relation, där både den intagne och kontaktmannen kan ta initiativ till kontakt i samband med olika behov. Relationen till kontaktmannen beskrivs vidare som ett forum där personalen kan förmedla hopp och tilltro.

Kontaktmannen kan alltså vara en betydelsefull person i arbetet kring framtiden och utgöra ett viktigt stöd. Det finns tydliga skillnader mellan denna roll och den roll som personalen har när de utför kontrollerande arbetsuppgifter. Samtidigt som personalen alltså på vissa sätt kan utgöra en form av stöd, uttrycker majoriteten av de intagna tydligt att de i slutändan allra främst fäster sin tillit till sig själva. Den egna inre förmågan beskrivs som mer central än personalens.

Jag tror ingenting kommer att hända om jag inte själv engagerar mig utan jag måste själv bygga, dom gör inget åt mig liksom, vill du att något ska hända måste du verkligen visa att du vill någonting.

Även om vissa av personalens arbetsuppgifter således fungerar stödjande, så är alltså den generella uppfattningen att den intagne själv måste vara driven i arbetet kring utslussningen

och att ingenting serveras av sig självt. Det är den intagne som måste se till att personalen engagerar sig.

Sammanfattningsvis beskriver de intagna att det är fler av personalens arbetsuppgifter som är kopplade till den kontrollerande rollen, snarare än till den stödjande rollen. De intagna beskriver generellt en acceptans inför övergripande säkerhetsregler. Ett överdrivet säkerhetsutövande genererar dock irritation i relationen och kan upplevas som kränkande och avhumaniserande. Vidare visar resultatet på att utövande av olika former av säkerhetsuppgifter skapar svårigheter för relationen att verka rehabiliterande och begränsar intagnas vilja till närhet. De kontrollerande arbetsuppgifterna ger vidare personalen stor formell makt i relationen till de intagna.

Kontaktmannskapet beskrivs i motsats till personalens säkerhetsutövande uppgifter som en stödjande arbetsuppgift. I denna kontakt finns en möjlighet till en annan form av närhet och tillit än i den generella kontakten. Flertalet betraktar denna relation som betydelsefull då den är kopplad till arbetet kring utslussning. Relationen till kontaktmannen kan även innebära vägledning, förtroende och en mer djupgående kontakt. Samtidigt som kontaktmannskapet upplevs som värdefullt, visar resultatet att de intagna i slutändan främst sätter sin tillit till sig själva.

Bemötandet från personalen kommer nu att beskrivas, då det på ett tydligt sätt kan kopplas till personalens dubbla roller. Via sitt bemötande visar personalen om de har ett stödjande eller kontrollerande förhållningssätt till de intagna.

Bemötande

De intagna beskriver att bemötandet från personalen på behandlingsavdelningen varierar, där det både finns personal med ett bra bemötande och personal med ett mindre bra bemötande.

Att dom är trevliga och bemöter oss på ett sätt så dom inte tror att vi är några barnungar eller att vi är personer som inte har något att säga till om. För vi är ju individer trots att vi sitter här inne.

Här beskrivs hur viktigt det är att bemötandet är respektfullt och att frihetsberövandet inte leder till ett omyndighetsförklarande från personalens sida. De intagna anser att de flesta på

behandlingsavdelningen har ett bra bemötande. Ett bra bemötande är vidare när personalen är förstående, tillmötesgående och skämtsamt samt bemöter den intagne som en människa.

Så man inte bara är ett intagningsnummer. Utan att dom kommer ut och säger ”Hallå Anders”(fingerat namn).

Samtidigt ger de också uttryck för att det finns personer i personalgruppen som uppvisar ett bemötande som de intagna inte uppskattar. Att tydligt visa sitt ointresse genom bristande engagemang och genom att bara göra så lite som möjligt upplevs som ett negativt bemötande. Personer som har en nekande attityd och som i sitt bemötande är överdrivet bestämmande, hårda och regelstyrda skildras också negativt.

Dom har den här attityden att vi skiter väl i de här tjuvjävlarna ungefär. Asså man skall kanske komma in och skriva ut ett dokument åt mig. Nej säger dom. Varför inte det? Nej! igen då. Den attityden.

Man kan skönja att personalen har olika syn på vilken av de två rollerna som skall vara i fokus i mötet med den intagne, där vissa verkar ha en mer human inställning och andra i sin framtoning är mer övervakande. Man kan se det som att personalen i sitt bemötande kan välja att utgå från antingen en stödjande eller en kontrollerande roll. De intagna anser dock att det är anmärkningsvärt att vissa i personalgruppen på behandlingsavdelningen tillåts ha ett kontrollerande och negativt bemötande. En sådan attityd anses inte som lämplig på en avdelning med motiverade individer.

Om vi behöver hjälp så är det enda sättet som vi har, att vi ber dom liksom. Kan man inte då få en... får man då en nonchalant attityd mot sig så är det klart att det inte skapar att man vill vara kompis med dom heller.

En person beskriver här hur ett negativt bemötande med fokus på kontroll påverkar den egna viljan till kontakt och hur beroendet i relationen gör att ett bra bemötande är extra viktigt. Ett negativt bemötande skapar frustration, ilska och aggressivitet samt tydligare gränssättningar mellan intagna och personal. Även om det bara är några få i en personalgrupp som har denna mentalitet, så har ett sådant negativt bemötande en stark inverkan på den allmänna stämningen mellan intagna och personal.

Det kan räcka, han kan förstöra hela, han kan trycka ner en avdelning så kraftigt du vet va och liksom det blir dålig stämning.

Det kan också leda till att de intagna väljer att ta avstånd från de personer i personalen som har ett dåligt bemötande, och istället vänder sig till annan personal med bättre bemötande.

Sammanfattningsvis upplever de intagna att personalens bemötande skiljer sig åt och att det både finns bra och mindre bra bemötande. Vilket bemötande personalen har till de intagna kan vidare kopplas till personalens dubbla roller. De intagna uppskattar när personalens bemötande är tillmötesgående, skämtsamt, humant och respektfullt. De uppskattar inte när personalen i sitt bemötande har en hård attityd och en nekande grundinställning till de intagnas önskemål. De intagna upplever att personalens negativa bemötande är olämpligt på en behandlingsavdelning, då det skapar en negativ stämning och leder till avståndstagande mellan intagna och personal.

Det avslutande temat skall nu presenteras, där intagnas inställning till om relationen är behandlande kommer att introduceras tillsammans med deras inställning till annan stödjande personal. Intagnas förväntningar på vistelsen på behandlingsavdelningen kommer också att presenteras. Med behandling avses här olika interventioner som hindrar återfall i missbruk eller kriminalitet, i enlighet med den definition som presenterades i teoridelen.

Relationens behandlande möjligheter

Förväntningar på vistelsen

Skälen till att de intagna har sökt sig till behandlingsavdelningen varierar. De har generellt en förväntan om att vistelsen ska leda till en bättre utslussning och för många är målet att komma ut på en vårdvistelse.

Det bästa för mig vore att få en bra utslussning, att man kan få studera eller plugga och komma in i samhället på ett bra sätt fast inom ramarna för kriminalvården. För mig tror jag att det vore det bästa. Jag tror inte alls att det skulle vara bra att bli släppt bara helt plötsligt från en säkerhetsanstalt ut i det fria, då vet jag att det skulle bli betydligt kämpigare.

Anledningen till att man vill ut på en vårdvistelse kan vara att snabbare komma ut från anstalten, att den intagne ser det som en möjlighet att kunna återanpassa sig till samhället eller som ett alternativ för att få den missbruksbehandling man önskar. Allmänt förväntar de sig att avdelningspersonalen skall ha fokus på utslussningen och vara till praktisk hjälp under detta arbete. Någon nämner vidare att anledningen till vistelsen är att få en enklare anstaltstid. Det finns också en förväntan om att behandlingsvistelsen skall leda till förändrade villkor som

exempelvis att få påbörja en permissionsstege. Det är alltså fler som nämner att anledningen till vistelsen snarare är att få förändrade villkor än att förändra sig själv. Men det finns också de som tydligt ger uttryck för en önskan om att arbeta med sina missbruksproblem och sin kriminella identitet och som förväntar sig att vistelsen skall ge möjlighet till ett sådant arbete.

Allmänt anser de intagna att kontakten med personalen på behandlingsavdelningen är respektfull och att den fungerar bra. Men de anser inte att relationen till personal är behandlande eller vårdande.

Nej däremot så har dom ju ingen behandling i den bemärkelsen på avdelningen, vi är förvarade bara. Att det får heta behandlingsavdelning är över huvud taget konstigt.

Det finns en önskan om att det skulle finnas ett mer organiserat behandlingsarbete på avdelningen. De intagna som har tidigare erfarenhet av behandlingshem på andra anstalter menar att det där finns fler riktade behandlingsinsatser. Det beskrivs också en önskan om att personalen i en större utsträckning än i nuläget skall visa ett större intresse för de intagnas situation, så att de bättre kan veta vilka insatser som är lämpliga inför den intagnes framtid. De anser att det är viktigt att personalen exempelvis vet vad som gäller angående studier, arbets- och behandlingsmöjligheter efter anstaltstiden. Allmänt menar de att personalen i större utsträckning behöver se till de intagnas individuella behov och mål vid planering av behandlingsinsatser. De intagna anser vidare att behandling bygger på förtroende och menar att möjligheten att bedriva en reell behandling begränsas av anstaltens höga säkerhetsklass. De anser att det är bättre och enklare att genomföra riktade behandlingsinsatser där säkerhetskraven inte är så höga.

Relationen till andra vårdande yrkesgrupper

De intagna kan söka individuell samtalskontakt med andra stödjande yrkesgrupper såsom psykolog och präst. De som har en samtalskontakt upplever generellt att denna personal har ett medmänskligt bemötande och en förmåga att vara lyssnande. De intagna menar att denna relation ger möjlighet till en annan typ av kontakt som är mer stimulerande och skapar möjligheter för vägledning och förändring. Flera påpekar att en fördel med denna kontakt är att den till skillnad från relationen till avdelningspersonalen är frivillig. Samtalen framställs som en form av andrum och det är värdefullt att komma från avdelningen. Vidare menar flera att en mer ömsesidig relation är möjlig eftersom denna personal är civilklädd. Flera av de intagna förklarar att denna kontakt också har andra förutsättningar att vara vårdande, eftersom

denna personal har en anpassad utbildning och tystnadsplikt. Detta menar de intagna skapar andra möjligheter för tillit, än i den relation som finns till avdelningspersonalen.

Sammanfattningsvis upplevs relationen till avdelningspersonalen inte som vårdande eller behandlande. Däremot finns det andra relationer på anstalten som fyller denna funktion, där präst och psykolog omnämns. Skillnaderna i att ha ett samtal med en präst eller en psykolog tydliggörs genom att dessa yrkesgrupper har anpassad utbildning, tystnadsplikt, går klädda i civila kläder samt att dessa samtal förs på en annan plats än avdelningen. Detta skapar sammantaget större möjligheter för förtroende.

Studieavdelningen som kontrastpunkt

Intervjuerna från studieavdelningen kommer främst att presenteras via det material som berör synen på behandling och personalens behandlande möjligheter, eftersom de största skillnaderna kunde skönjas i detta avsnitt. I övrigt överensstämmer deras bild av personalen väl med den bild som presenteras av personerna på behandlingsavdelningen. Det ges på samma sätt som på studieavdelningen en beskrivning av att klimatet är lugnt och behagligt, att man har en begränsad men artig kontakt till personalen och att onödiga säkerhetsuppgifter skapar irritation och distans. Personalen har oftast ett mänskligt bemötande, men utövande av särskilda säkerhetsuppgifter och rapporteringsskyldighet skapar ovilja till en närmre relation. Det ges uttryck för att man inte vill ha personalen för nära. Upplevelsen av kontakt, klimat, arbetssätt och bemötande påminner alltså påtagligt om varandra på de två avdelningarna. Att ingående återupprepa denna information skulle rimligen inte medföra mycket nytt, och därför fokuseras denna del på det som istället bidrar med nya nyanser.

De intagna på studieavdelningen ger en något annorlunda bild av rehabilitering än den som ges på behandlingsavdelningen och pekar inte i samma utsträckning på utslussning som den viktigaste faktorn för förändring. Istället förs vikten av att ha en meningsfull sysselsättning fram som ett viktigt led i ett rehabiliterande arbete. Att ha någon form av målinriktning under anstaltstiden beskrivs som mycket centralt. För de som studerar utgör studierna denna form av meningsfulla sysselsättning, vilket är extra tydligt bland dem som läser på helfart och på högskolenivå. De menar att meningsfullheten i vardagen också gör att det blir mindre bråk och konflikter på avdelningen, eftersom folk är upptagna med sådant som de tycker är viktigt.

Engagerar man sig i studier eller något annat så får man inte tid med djävulsskap om man säger så. Då har man viktigare saker att tänka på.

Flera beskriver också på ett något annorlunda sätt än personerna på behandlingsavdelningen att de lättare kan identifiera sig med de andra intagna på avdelningen och att detta är en faktor som skapar ökad trivsel. Att umgås med andra motiverade intagna och att ges möjlighet att träffa likasinnade beskrivs som värdefullt. Att vara flera studerande samlade på en avdelning möjliggör att man lättare kan fokusera på studier samt att man kan bibehålla sin motivation. I mötet med andra studerande på avdelningen kan man få hjälp att förstå olika teoretiska begrepp och värdefulla diskussioner kan uppstå. Det allmänna samtalsklimatet blir i och med detta mer stimulerande och präglas inte längre bara av prat om kriminalitet och brott, vilket är vanligt på andra avdelningar. Detta är en påtaglig kontrast till livet som ensam studerande på en normalavdelning, där man inte får samma möjligheter att diskutera studierna med andra likasinnade. Det ges också beskrivningar av att studierna kan leda till självinsikt som i sin tur kan leda fram till djupare förändringar.

Jag har gått några få behandlingsprogram, men tycker att det enda som egentligen har, vad skall man säga, bitit på min kriminella identitet, har varit självinsikt genom studierna.

Studier kan alltså förutom att ge teoretisk kunskap och utbildning också leda till en form av inre förändring. I mötet med kunskap kan något ske med den intagne. Vidare beskrivs att det inte bara är individuella studier som leder till förändring, utan att de diskussioner som förs på avdelningen också är centrala i ett inre förändringsarbete. Att umgås med andra intresserade och motiverade intagna ger grogrund för en form av positivt grupptryck, som har en behandlande karaktär i sig själv. En intagen beskriver hur han på en tidigare studieavdelning som ny påverkades på ett positivt sätt av andra studerande intagna på avdelningen.

Dom hade läst tidigare och hade själva mer och mer övergett den kriminella identiteten. För att ta till sig av, i min mening bättre underbyggda övertygelser. Så kan man nog uttrycka det. Och det är lite det jag menar, att jag tror att det är viktigt, jag hoppas att det blir så på samma sätt här, att det blir någon form av positivt grupptryck. Då blir miljön plötsligt inte bara bra för studier, utan då blir miljön i sig en behandling.

Att studera på anstalt kan alltså vara ett led i att omvärdera den inre kriminella identiteten. Parallellt med detta omvärderande kan man via studierna också få möjlighet att låta en ny identitet som student att växa fram, vilket beskrivs som värdefullt. Här finns en viktig skillnad från intervjuerna på behandlingsavdelningen. I de intervjuerna finns inte på samma sätt

exempel på att en ny identitet ges möjlighet att växa fram. Där finns flera beskrivningar av en önskan om att lämna den kriminella livsstilen, men inga exempel av att detta lämnande nödvändigtvis sker på avdelningen eller att en ersättande identitet ges möjlighet att växa fram.

Flertalet av de intagna på studieavdelningen menar i likhet med dem på behandlingsavdelningen att kontakten till personalen fungerar bra men att relationen inte innebär behandling eller rehabilitering. Däremot pekar flera på att personalen har en viktig uppgift att fylla och att de påverkar om ett positivt gruppklimat kan komma till stånd.

Nej, men eftersom dom för många är den enda långvariga kontakten med representanter från samhället så har de ett enormt ansvar att se till att den kontakten sker på ett respektfullt sätt.

Även om personalen inte är personer som i nuläget upplevs som behandlande, så kan personalen på olika sätt främja eller hindra den intagnes rehabilitering via sitt arbetssätt.

Jag tror iallafall inte att någon utifrån kan komma och plantera frön i dig. Utan jag tror att du måste själv vakna upp och se att så här kan man också se det. Varför har jag inte gjort det? Att du sedan får en egen vilja att förändra och byta ut gamla glasögon som man har sett på världen genom. Sedan om det kommer någon och slår in glasögonen på dig hela tiden, då får du ingen nytta av dem, men om dom kommer och hjälper dig och putsar dem med jämna mellanrum, ja... så skulle jag nog vilja säga.

Personalen är alltså en viktig del i den omgärdande miljön som kan främja eller hindra tillväxt med hjälp av sitt bemötande och sitt arbetssätt. En intagen beskriver personalen som samhällets representanter och menar att de genom sitt bemötande och arbetssätt kan verka inkluderande eller exkluderande gentemot den intagne, vilket i sin tur påverkar möjligheten och den inre viljan till förändring.

Om det är så att samhällets representant gång på gång bemöter dig trevligt, ”ja vad behöver du hjälp med, på något sätt så avvärpnas du själv”. Så förutom själva studierna så tror jag att det är något som kan ha otroligt stor betydelse också. (...) Och det tror jag är en sådan sak som inte är kvantifierbart, mätbart på något sätt som exempelvis statistiken från VPP våldspreventivt program, men som ändå har en otroligt stor betydelse. Att det är mjuka data som dom inte kommer åt Kriminalvården, men som dom ändå måste jobba med. Aktivt om dom skall rehabilitera människor.

Sammanfattningsvis kan sägas att de intagnas upplevelser av relationen till personal generellt överensstämmer med den bild som ges i intervjuerna från behandlingsavdelningen. Däremot finns det skillnader i synen på rehabilitering och i samtalsklimatet mellan intagna. Att ha en meningsfull sysselsättning beskrivs som centralt och påverkar också vad man talar om mellan

intagna. Ett positivt gruppklimat kan vara en starkt förändrande faktor och personalen har en del i detta, främst via att upprätthålla ett respektfullt bemötande och ett uppmuntrande arbetssätt.

Sammanfattning

I resultatdelen har fängelsenormers inverkan på klimat och kontakt, kriminalvårdarnas position inom Kriminalvården som organisation, personalens dubbla roller samt relationens behandlande möjligheter diskuterats. De centrala dragen i resultatet pekar på att det finns olika omständigheter i relationen till personal som kan tänkas bidra till att främja eller att hindra en rehabiliterande kontakt.

Det framgår att fängelsenormer är en faktor som leder till distans mellan personal och intagna, även om normerna är mindre närvarande på behandlingsavdelningen än på andra avdelningar. Fängelsenormer förklarar delvis också att kontakten mellan intagen och personal håller sig på en artig ytlig nivå och främst sker i samband med den intagnes praktiska göromål. Upplevelse av ineffektivitet och otydlighet i personalens arbetssätt leder också till distans och bristande tilltro, vilket delvis förklaras av personalens begränsade makt inom Kriminalvården som organisation. Resultatet har vidare visat att ett förstående och handlingskraftigt arbetssätt skapar en större vilja till närhet och kontakt. De intagna upplever att utbildning och erfarenhet gör personalen mer handlingskraftig och att de i en större utsträckning kan ta egna beslut.

Resultatet visar vidare att personalens arbete innefattar en form av dubbla roller, där kriminalvårdarna både utför stödjande och kontrollerande arbetsuppgifter. De intagna har en acceptans inför att personalen behöver utföra vissa generella säkerhetsuppgifter, men upplever att överdrivna säkerhetsregler skapar irritation och i vissa fall kan uppfattas som kränkande och avhumaniserande. Detta kan skapa svårigheter för relationen att verka rehabiliterande då de begränsar intagnas vilja till närhet. De kontrollerande uppgifterna ger vidare personalen en stor formell makt i relationen till de intagna, vilket skapar en form av maktobalans. Kontaktmannaskapet är dock en arbetsuppgift som de intagna uppskattar i en större utsträckning, där det finns möjlighet till ett mer tillitsfullt samtalsklimat. Resultatet visar vidare att personalens bemötande både kan skapa distans och uppmuntra till närhet samt kopplas till personalens dubbla roller. De intagna anser avslutningsvis inte att relationen till personalen är behandlande, vilket överensstämmer med det resultat som framkom i

intervjuerna med de intagna från studieavdelningen. Däremot finns det andra yrkesgrupper på anstalten som fyller denna funktion, där präst och psykolog omnämns.

Diskussion

Denna diskussionsdel inleds med en kort sammanfattning av uppsatsens frågeställning och syfte. De fyra övergripande teman som genererades i analysen kommer sedan att diskuteras och knyts till tidigare presenterad teori för att få en fördjupad förståelse för de intagnas upplevelser. Diskussionsdelen avslutas med en metoddiskussion och förslag på framtida forskning.

Studiens primära syfte var att beskriva intagnas upplevelser av relationen till avdelningspersonalen samt att utifrån denna beskrivning diskutera relationens möjligheter och begränsningar att verka rehabiliterande. Den övergripande frågeställningen för arbetet var: *Vad främjar och vad hindrar en rehabiliterande kontakt till avdelningspersonalen?*

Resultatet har visat att frågan inte kan besvaras kortfattat och endimensionellt, utan att det finns många omständigheter i relationen som behöver tas i beaktande för att man på djupet skall kunna förstå vad som hindrar och vad som främjar en rehabiliterande kontakt till avdelningspersonalen. Inledningsvis bör man problematisera huruvida intagnas bild av vad som är rehabiliterande i realiteten är det som skapar förändring. Det är möjligt att intagnas önskan om olika insatser inte alltid skulle leda till rehabilitering. Det bör också poängteras att intagna naturligtvis inte heller är de enda som besitter kunskap på området. Intagnas upplevelser är snarare att betrakta som ett bland flera viktiga perspektiv i förståelsen av rehabilitering inom Kriminalvården. Kriminalvårdarna besitter exempelvis också värdefull kunskap om fenomenet och deras perspektiv skulle kanske bidra med andra svar än de som framkommer i denna studie. Även om uppsatsen inte gör anspråk på att uttala sig om kriminalvårdarnas upplevelser, utgör deras perspektiv naturligtvis en viktig del i förståelsen av relationen mellan intagen och personal.

De fyra övergripande teman som presenterats i resultatdelen bidrar var för sig med sin del till förståelsen av fenomenet och till ett mer övergripande svar på uppsatsens huvudfråga. Dessa teman skall därför mer ingående granskas och problematiseras.

Fängelnsnormers inverkan på kontakt och klimat

I resultatet framgår att klimatet på behandlingsavdelningen är positivt och respektfullt och att den rådande stämningen möjliggör att den intagne kan vara sig själv. Vidare framgår att intagna och personal har en begränsad kontakt med varandra och att interaktion främst sker i samband med praktiska behov. De intagna verkar uppfatta att det är angeläget att upprätthålla en form av begränsad kontakt till personalen. Det blir tydligt att det alltså inte bara finns en mur runt fängelset utan också en ”mur” mellan personal och intagna, vilket påverkar interaktion mellan grupperna.

Det är uppenbart att fängelnsnormerna fortfarande spelar en central roll och inverkar på relationen mellan intagen och personal. Sykes (1958) konstaterade att fängelsekoderna innebär en uppdelning av intagna och personal i två olika grupper. Att dessa än idag är så pass närvarande också på Tidaholms behandlingsavdelning säger något om hur kraftfulla dessa normer är inom institutionella system. Dessa är alltså tongivande i den vardagliga kontakten trots att ett rehabiliteringsarbete med ökad interaktion mellan grupperna förespråkas från Kriminalvården (Kriminalvården, 2008a).

Man kan tänka att en grundläggande förutsättning för ett rehabiliterande arbete är att personal och intagna har kontakt med varandra som inte enbart är kopplad till praktiska behov. Att fängelnsnormerna innebär begränsningar i interaktionen mellan intagen och personal gör att normerna därför på flera sätt är att betrakta som ett hinder för en närmare kontakt mellan grupperna.

I resultatet jämförs behandlingsavdelningen med andra avdelningar på anstalten, där det framkommer att fängelnsnormerna trots sin närvaro på avdelningen på ett tydligt sätt ändå är mindre tongivande än på andra avdelningar. Att klimatet beskrivs som lugnt och att de intagna i större utsträckning än på andra avdelningar kan slappna av är exempel på detta, vilket kan betraktas som en främjande faktor för en rehabiliterande kontakt. Att fängelnsnormerna på behandlingsavdelningen är mildare kan rimligen förklaras av ett flertal orsaker. Enligt Clemmer (1940) genomgår den intagne en anpassningsprocess när han kommer till en ny avdelning som innebär att den intagne förhåller sig till normer som finns på den aktuella avdelningen samt att han försöker hitta sin roll i den nya gruppen. Flera av de intervjuade hade relativt nyligen anlänt till behandlingsavdelningen. Detta skulle kunna innebära att

gruppen var i ett formandestadium, vilket kan förmodas vara en anledning till att normerna var mindre närvarande. Normernas begränsade närvaro kan också botten i att avdelningen är isolerad från övriga avdelningar på anstalten, vilket stämmer överens med vad Fridell (1996) skriver om behandlingsarbete på institutioner. Att det bland de intagna fanns en gemensam förväntan om att göra något konstruktivt under anstaltsvistelsen, att de blivit utvalda att sitta på behandlingsavdelningen, samt att både personal och intagna aktivt sökt sig till avdelningen kan också tänkas vara anledningar till att normerna på avdelningen uppfattas som mildare.

Resultatet presenterade också vilken syn de intagna har på sig själva där det framkom att de på flera sätt strävar efter att vara oberoende, att de fäster en tilltro till sin egen inre styrka och att de sätter den främsta tilliten till sig själva. Exempelvis beskriver de intagna hur de behöver "tjata på personalen" för att något ska bli gjort. Detta kan ses som en annan sida av de normer som är närvarande i fängelsemiljön. Sykes (1958) menar att människan alltid har en individuell och en kollektiv strävan som behöver balanseras. De normer som är kopplade till individens syn på sig själv kan i detta sammanhang kopplas till vilken bild de intagna har av sin egen manlighet. Whitehead (2005) kopplar manlighet till heroism och menar att det heroiska idealet, att klara sig själv genom svårigheter, aktualiseras i högre grad i möte med andra män. Att de intagna på Tidaholmsanstalten uteslutande är män kan tänkas hindra en rehabiliterande kontakt till personalen då de ideal som finns kring manlighet gör männen mindre benägna att ta hjälp av sin omgivning och personalen. Sabo (2001) menar att den intagnes anpassning till rådande normer och idealiserad manlighet har att göra med vilket utrymme miljön ger för den intagne att bevara sin manliga integritet. Då de intagna ger uttryck för att de kan vara sig själva på behandlingsavdelningen, kan man tänka att både personal och intagna ger den intagne större möjligheter att visa upp en annan form av manlighet än den som finns på anstaltens andra avdelningar, vilket kan tänkas främja en rehabiliterande kontakt.

När man diskuterar normers inverkan på relationen mellan intagen och personal, bör man också diskutera hur lokalerna påverkar uppkomsten av grupperingar mellan intagna och personal samt hur de kan begränsa kontakten mellan grupperna. Man kan tänka att institutionslokalerna på flera sätt tenderar att dela upp personal och intagna i två grupper och att de därmed förstärker normerna. Gordan och Palmgren (2001) menar i miljöterapeutisk anda att en närmre kontakt mellan klienter och personal skapas genom att man gör lokalerna mer gemytliga. Idag verkar lokalerna på Tidaholmsanstalten på ett tydligt sätt vara uppdelade

mellan de två grupperna, där personalen har sitt personalrum, medan resten av avdelningen betraktas som tillhörande de intagna. Man kan tänka att det i nuläget fyller en funktion både för intagna och personal att de har ett utrymme som är deras eget, samtidigt som det är svårt att tänka sig att en mer frekvent kontakt skulle kunna ske mellan de två grupperna om det inte finns lämpliga lokaler för en sådan interaktion. Kanske kan man i detta sammanhang fundera över om det vore funktionellt att ge personal och intagna möjlighet att mötas i en tredje lokal, som varken betraktades som min eller din, utan vår. Detta kan kanske vara en rimlig väg för att skapa större förutsättningar för en rehabiliterande kontakt mellan intagna och personal. Både personal och intagna skulle då kunna vara delaktiga i utformandet av en sådan lokal, för att öka interaktionen mellan grupperna.

I resultatet har således framkommit att en begränsning av fängelsenormernas närvaro på avdelningen verkar främja en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal. Om man utgår från ett terapeutiskt samhälle som behandlingsmetod, använder man sig av ett alternativt normsystem för att skapa förändring (Fridell och Hesse, 2006), där kollektivet används som en stark kraft i skapandet av positiva normer. Målsättningen med ett terapeutiskt samhälle är att behandlingsarbetet skall ske både på individ- och gruppnivå där gruppen alltså är en del i den rehabiliterande miljön. Denna metod skulle kunna vara värdefull på behandlingsavdelningen, då den skulle medföra att de intagna fick möjlighet att ta del av ett alternativt normsystem. Personalen verkar inte utifrån de avtecknade berättelserna arbeta utifrån en sådan metod. Vistelsen på avdelningen medför förvisso att de intagna får vistas i en miljö där en mildare form av fängelsenormerna råder, men de ges inte möjlighet att ta del av några alternativa normsystem. Genom att i större utsträckning införa de grundprinciper som finns inom terapeutiska samhällen på avdelningen, skulle kanske en annan form av interaktion kunna skapas mellan intagen och personal. För att personalen ska kunna arbeta i enlighet med denna metod, krävs ett strukturerat arbete kring vilka normer som ska vara tongivande på avdelningen.

På studieavdelningen verkar det i större utsträckning än på behandlingsavdelningen existera en alternativ kultur vilken kan tänkas böttna i ett delat studieengagemang där de intagna genom studierna har en gemensam legitim sysselsättning. Att det på en avdelning finns en sysselsättning som engagerar kan alltså tänkas skapa alternativa normsystem. Även på behandlingsavdelningen hade därför en sysselsättning som skapar mening för gruppen intagna rimligen kunnat vara konstruktivt. Geltner (2008) menar att ett annat sätt att skapa alternativa

normsystem kan ske genom att man på avdelningen inför externa normer från samhället. Att exempelvis engagera frivillighetsorganisationer menar han mildrar fängelsenormernas kraft. Det kan alltså vara en fördel att bjuda in en tredje part till avdelningen. På behandlingsavdelningen skulle det både vara ett sätt för de intagna att inspireras att skapa framtidsvisioner men också ett led i att främja alternativa normsystem på avdelningen.

Fängelsenormer är dock inte det enda som påverkar om relationen mellan intagen och personal kan verka rehabiliterande. Kriminalvårdarnas position inom Kriminalvården är också en faktor som på ett påtagligt sätt formar de intagnes vilja till interaktion.

Kriminalvårdarnas position inom Kriminalvården

Resultatet har visat att personalens arbetssätt på ett påtagligt sätt inverkar på den intagnes vilja till interaktion. Hur den intagne kan utföra sitt arbete har vidare på flera sätt visat sig vara kopplat till vilken position den intagne har inom Kriminalvården som organisation. Det allmänna intrycket från intervjuerna är att de intagna upplever att personalen har svårighet att ge tydliga besked, eftersom de i många fall är beroende av vad högre instans beslutar. De intagna har alltså en upplevelse av att personalen inte har tillräckligt mandat att fatta beslut i frågor av vardaglig karaktär. Detta skapar distans och frustration i relationen.

Personalens begränsade makt och position inom kriminalvården verkar på flera sätt hindra en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal. Detta kan förstås med hjälp av Fridells tankar kring behandlande relationer (1996). Han menar att det är centralt att personalen har makt att förändra felaktigheter samt att de har någon form av autonomi, vilket han ser som en förutsättning för att personalen ska vara engagerad i sitt arbete. Här kan man fundera över om det i någon utsträckning går att stärka personalens position inom organisationen.

Vidare verkar det skapa distans i kontakten till kriminalvårdarna att de levererar beslut kring den intagnes anstaltstid, utan att själva utgöra den instans som har tagit beslutet. Vissa beslut verkar i vissa fall inte heller vara tillräckligt tydligt motiverade, vilket kan tänkas skapa en otydlighet i personalens arbete gentemot de intagna. Detta överensstämmer med vad som framkommer i studien av Danielsson med flera (2006), där de menar att beslut som tas inom Kriminalvården i regel borde vara bättre motiverade. Att personer i högre positioner inom

Kriminalvården tydligt motiverar grunderna för olika former av beslut torde således vara en viktig del i att skapa en bättre kontakt och interaktion mellan intagen och personal.

Enligt Hasenfeld (1992) har den enskilde arbetaren inom alla byråkratiska organisationer en form av handlingsutrymme. Att ha ett handlingsutrymme innebär att även om arbetaren måste förhålla sig till ett regelverk, så har han alltid en viss form av tolkningsutrymme där han själv kan avgöra hur han skall förhålla sig till sitt arbete. Kriminalvårdaren kan således använda en och samma regel som en förklaring till att antingen ge den intagne ett avslag, eller att gå den intagne till viljes. Hur personalen väljer att använda sitt handlingsutrymme signalerar på så sätt vilken inställning de har till arbetet samt hur angelägna de är att arbeta för att förbättra den intagnes situation. Resultatet har visat att de intagna söker sig till personal som utnyttjar det handlingsutrymme som står till deras förfogande, medan de väljer att distansera sig från personal som inte tar detta i bruk. För att kunna skapa en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal bör man vara noga med vilka personer man rekryterar till avdelningen, och välja de som är intresserade av aktivt arbete för de intagna.

Resultatet visar också att utbildning och erfarenhet är något som ökar personalens möjlighet att utnyttja sin handlingskraft och som skapar bättre förutsättningar för att kunna bedriva ett klientnära arbete. Kunskap och kompetens verkar öka personalens trygghet i sin yrkesroll, vilket medför att de intagna får större respekt för personalen. Kompetens och handlingsfrihet verkar alltså på ett påtagligt sätt främja en rehabiliterande kontakt mellan intagna och personal. Det överensstämmer med vad Fridell (1996) pekar på i sin forskning. Av denna anledning kan man tänka att det är angeläget att personalomsättningen är låg, som ett led i att bibehålla erfarenhet och kompetens på behandlingsavdelningen.

Kriminalvården har ingen lång tradition av att vara en behandlande organisation utan har under en längre tid varit en straffande verksamhet (Peterson-Hjelm, 2002). Att personalen främst utbildas inom Kriminalvården bör därför problematiseras. Ett sätt att öka möjligheterna för en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal är att ge utbildningar till personalen som inte enbart genomförs i Kriminalvårdens regi. Att låta kriminalvårdarna i en större utsträckning möta andra verksamheters syn på behandling kan exempelvis vara ytterligare ett sätt att stärka kriminalvårdarens möjligheter att verka rehabiliterande i kontakten till den intagne.

Personalens dubbla roller

Kriminalvårdarnas dubbla roller är också ett viktigt tema som på ett påtagligt sätt kan tänkas inverka på relationens möjligheter att vara behandlande. De intagna ger uttryck för en upplevd obalans mellan kriminalvårdarnas båda arbetsroller där säkerhetsarbete oftast prioriteras före stödjande uppgifter. De intagna verkar i större utsträckning uppleva personalen som kontrollanter än som behandlare.

Resonemanget kan kopplas till Lindbergs studie (2005) där dubbla roller diskuteras och där det framkommer att intagna har svårigheter att förhålla sig till personal som både är straffande och vårdande. Lindberg (2005) menar att det är svårt att känna förtroende för en person som parallellt med sin vårdande funktion också har anmälningsskyldighet och krav på sig att föra relevant information vidare. Resultatet från Lindbergs forskning stöds alltså i denna studie. Olika former av säkerhetsutövande påverkar relationens behandlande möjligheter, där visitationer, inlåsning och fräntagande av personliga saker är exempel på kontrollerande uppgifter som skapar hinder för tillit till personalen. Att de intagna upplever att säkerhetsaspekterna ofta prioriteras före stödjande uppgifter, kan rimligen kopplas till att Tidaholmsanstalten är en högsäkerhetsklassad anstalt. Personalen har i sitt vardagliga arbete höga krav på sig att leva upp till den säkerhetsklass som anstalten har och skall parallellt med stödjande verksamhet kunna hantera ett svårhanterligt klientel, bekämpa rymningar och motstå fritagningsförsök. Man kan tänka att relationen mellan intagen och personalen sett något annorlunda ut, om anstalten hade haft en lägre säkerhetsklass och kriminalvårdarna hade haft lägre krav på utövande av säkerhetsuppgifter.

Peterson-Hjelm (2002) problematiserar också personalens dubbla roller. Hon menar att behandlingstanken inom Kriminalvården står i ett starkt motsatsförhållande till organisationens straffande funktioner. Man kan vidare tänka att en förklaring till varför säkerhetsarbete hindrar en rehabiliterande kontakt är kopplat till tillit och misstro. Misstro är för personalen på vissa sätt en mer funktionell grundinställning än tillit i samband med utövande av säkerhetsuppgifter. Att lita på en intagen kan för personalen vara mindre ändamålsenligt om man har en kontrollerande roll i fokus och något som till och med skulle kunna underminera säkerhetsarbetet. Detta skapar dock en tydlig konflikt i relation till de stödjande uppgifter som i stor utsträckning kräver någon form av tillitsfull grundinställning. I enlighet med Peterson-Hjelm (2002) kan man alltså säga att det verkar finnas en påtaglig

konflikt mellan kontrollerande och stödjande insatser, som på den undersökta behandlingsavdelningen leder till begränsningar av relationens möjligheter att verka behandlande.

I resultatet framgår också att säkerhetsutövande leder till en upplevelse av omyndighetsförklaring och en form av avhumanisering. Detta kan kopplas till Goffmans teorier om totala institutioner (1973), där han beskriver hur den intagne genom att fråntas sina personliga saker också avkläds sin identitet och sin personlighet. Att fråntas sin identitet och rättigheten till sina personliga tillhörigheter, med begränsade möjligheter att låta en ny identitet växa fram, kan på vissa sätt betraktas som ett påtagligt hinder för rehabilitering. Sykes (1958) menar vidare att fråntagandet av personliga tillhörigheter innebär ett begränsande av den intagnes livsutrymme. Om den intagne i en för stor utsträckning fråntas sina personliga tillhörigheter med motiveringen att det är en potentiell säkerhetsrisk, blir det till sist inte mycket kvar av det som kan utgöra någon form av symbol för förändring och rehabilitering i den intagnes hemmiljö. Kanske kan man på behandlingsavdelningen som ett led i behandlingsarbetet tillåta vissa personliga saker i den intagnes cell? Om personalen inte hade krav på att konfiskera dessa saker, skulle det kanske ta bort en del av de irritationsmoment som säkerhetsutövandet medför för relationen mellan intagen och personal.

Resultatet visar vidare att personalens kontrollerande roll ofrånkomligen medför en form av omyndighetsförklaring av de intagna. I likhet med det Viggianis (2007) och Lindbergs (2005) studier tar upp visar vårt resultat att den intagna upplever en form av infantilisering där personalen har en föräldraställning. I denna studie verkar dock de flesta i personalgruppen ha ett respektfullt bemötande, vilket är att betrakta som mycket positivt. I föreliggande studie verkar relationen mellan intagen och personal mer likna den som finns mellan en förälder och en tonåring än den som är rådande mellan ett barn och en vuxen. Liksom tonåringen har den intagne en egen vilja om hur saker skall vara, men inte själv mandat att bestämma över sitt liv. I likhet med tonårsföräldrar har personalen rätt att bestämma över den intagne samt reglera gränser för vad som är tillåtet och inte tillåtet. Genom att distansera sig från sina föräldrar kan tonåringen skapa sig en egen värld bortanför föräldrarnas kontroll och insyn. Vidare kan tonåringens sätt att betrakta världen många gånger vara svart-vit. Detta betraktelsesätt återfanns bland vissa av de intagna som hade en tendens att kategorisera individerna i personalgruppen som antingen goda eller onda. På samma sätt som Viggiani (2007) och Lindberg (2005) menar att detta i längden kan motverka en rehabiliterande process hos den

intagne, kan man tänka att detta förhållande begränsar de rehabiliterande aspekterna i relationen mellan avdelningspersonal och intagen.

Personalens säkerhetsutövande uppgifter innefattar att personalen utför urinprov för att testa den intagnes drogfrihet. Att stå naken inför personal verkar för vissa intagna skapa begränsningar för viljan att ha en närmre kontakt till personalen. Detta överensstämmer med det resultat som framkom i Frodlund och Holmbergs studie (2005), där de intagna också nämner att detta är en källa till konflikter. Man kan tänka att olika former av nakenhet i samband med professionella relationer kräver en form av gränssättande och distans utanför det rum där avklädandet sker. Gynekologen är ett exempel på en yrkesgrupp som hanterar nakenhet på ett professionellt sätt. Det skulle för de flesta patienter vara omöjligt att efter genomgången undersökning spela ett parti tennis tillsammans med sin gynekolog. Kanske kan man alltså se att en form av distans är att betrakta som funktionell och förståelig från den intagnes sida och som ett sätt att hantera avklädningen i relationen.

De intagna ger dock samtidigt uttryck för att personalen har arbetsuppgifter av en mer stödjande karaktär där det finns möjlighet att ha en större närhet i kontakten. Kontaktmannaskapet är den arbetsuppgift som de intagna tydligast beskriver som stödjande. De intagna beskriver att det finns utrymme för en form av förtroende att växa fram i denna kontakt, på ett annat sätt än den som vanligtvis finns i den generella kontakten till personalen. Det kan delvis bottna i att kontaktmannaskapet är den relationen där konkret arbete kring utslussning och verksamhetsplanering skall ske, vilket är det som är av mest värde för den intagne. Kontaktmannen kan därmed tänkas utgöra den mest centrala handlingskraften för den intagne. Vidare kan man tänka att denna relation i större utsträckning är mer isolerad från personalens kontrollerande och säkerhetsutövande uppgifter, vilket kan tänkas vara en hjälp i tillitsprocessen. I detta kan man också förmoda att personal och intagna mer påtagligt än i den generella kontakten har ett gemensamt mål att mötas kring, vilket kan vara underlättande för en närmre relation. Man kan vidare tänka sig att det är värdefullt för djupet i relationen att kontaktmannasamtalen kan ske på en plats som är avskild från övrigt avdelningsarbete.

Relationens behandlande möjligheter

Avslutningsvis skall det sista temat diskuteras. De intagna ger i sina beskrivningar uttryck för att det är stödjande när personalen agerar handlingskraftigt och i sitt vardagliga arbete jobbar

för den intagne på ett effektivt och tydligt sätt. Samtidigt som de har en relativt positiv upplevelse av vistelsen och personalen på avdelningen, är det dock tydligt att de inte anser att personalen arbetar rehabiliterande. Det överensstämmer med det som Fridell (1996) tar upp när han talar om att personalens omhändertagande kan vara högt och att stämningen kan vara god, även om den inte för den sakens skull behöver vara behandlande.

Man kan i detta sammanhang även diskutera vad det innebär för kontakten mellan intagen och personal att de intagna skriver på ett kontrakt i samband med inskrivningen till avdelningen. Målsättningen med vistelsen på avdelningen och kontraktskrivandet är att den intagne skall vara motiverad och aktivt delta i behandlingsarbetet för att bli drogfri. Hasenfeld (1992) problematiserar kontraktskrivande inom "human service organizations" och menar att detta förfarelsesätt medför att en maktasymmetri mellan personal och intagen döljs. Peterson-Hjelm (2002) menar vidare att maktasymmetri är något som påtagligt försvårar behandlingsarbete, då en central förutsättning i behandlingsarbete innefattar någon form av jämvikt, där ingen av parterna bör befinna sig i ett förstorat över- eller underläge. Enligt kontraktet skall den intagne följa den överenskommelse som kontraktet innebär och låta sig bli övervakad av personalen. Kontraktet blir ett sätt att på papper låta klienten ingå i ett avtal som i praktiken kanske enbart leder till att den intagne handlar i enlighet med avtalet. Kontraktet i sig bidrar således inte nödvändigtvis till någon förändring på det personliga planet. Hasenfeld (1992) menar att det blir en form av "falsk överenskommelse" där det kan råda en form av diskrepans mellan det som den intagne själv faktiskt vill, och det som kontraktet innefattar. Han menar vidare att det inte alltid är säkert hur medveten behandlarna är om den diskrepans som kan råda mellan behandlare och patient avseende behandlingens syfte (Hasenfeld,1992).

Man kan diskutera om det kan vara så att det också på behandlingsavdelningen finns en form av "falsk överenskommelse" där det råder en diskrepans mellan vad personalen och de intagna har för uppfattning om syftet med vistelsen på behandlingsavdelningen? Det som framkommer i intervjuerna är att de intagnas förväntningar på vistelsen och anledningen till att söka sig till avdelningen är kopplat till fler saker än att aktivt delta i behandlingsarbetet för att bli drogfri, som anges i kontraktet. Andra anledningar kan vara att vistelsen innebär att man får vara i ett mer avslappnat klimat, att man eventuellt kan få möjlighet till bättre villkor under vistelsetiden samt bättre möjligheter till utslussning. Eventuellt skulle detta kunna innebära att personal och intagna har olika ambitioner och mål med vistelsen på

behandlingsavdelningen, vilket i sig skulle kunna tänkas försvåra en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal.

Däremot beskriver de intagna att en annan form av tillit kan växa i relationen till vissa andra vårdande yrkesgrupper. Det kan ha att göra med att exempelvis psykologen eller prästen inte på samma påtagliga sätt som kriminalvårdarna representerar kontroll. Psykologens och prästens arbetsuppgifter innefattar inte någon aktiv form av säkerhetsutövande, vilket rimligen medför att psykologen och prästen på ett annat sätt än kriminalvårdarna kan representera behandling. Man kan tänka att detta förstärks genom att dessa yrkesgrupper varken går klädda i Kriminalvårdens kläder eller har tvång på sig att föra information vidare. Man kan också resonera kring att relationen till präst och psykolog skiljer sig från relationen till kriminalvårdarna genom att den är frivillig. Dessa relationer kan därmed i någon utsträckning rimligen betraktas som mer jämlika än de som råder mellan intagna och avdelningspersonal. Den intagne kan välja att avsluta kontakten med dessa personer om den inte fungerar, vilket kan tänkas skapa bättre förutsättningar för en behandlande kontakt. Relationen till kriminalvårdarna är däremot tvingande. Den intagne har alltid en relation till avdelningspersonalen, vare sig han vill eller inte, vilket på motsvarande sätt kan tänkas skapa hinder för relationen att verka behandlande. Att psykolog och präst har en annan utbildningsbakgrund än kriminalvårdarna, bidrar rimligen också till att skapa olika förutsättningar för ett rehabiliterande arbete.

Sammanfattande slutsatser

De slutsatser som kan dras utifrån de fyra teman som har presenterats är att det vid tillfället för studiens genomförande både verkar finnas omständigheter som främjar och hindrar en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal.

Det som enligt de intagna främjar en rehabiliterande kontakt är när personalen utför olika former av stödjande uppgifter, där kontaktmannskapet utgör en viktig del. Denna uppgift syftar inte i samma utsträckning som andra till att kontrollera den intagne och medför därför större möjligheter för tillit och förtroende att växa fram. Vidare verkar en främjande faktor vara att avdelningen är isolerad från anstaltens övriga sektioner samt att de intagna av olika anledningar aktivt sökt sig till avdelningen. Detta medför att fängelsenormerna är mindre närvarande på avdelningen, vilket föder ett mer respektfullt klimat och möjliggör att de

intagna i en större utsträckning kan vara sig själva. Ett handlingskraftigt arbetssätt från personalens sida är vidare en faktor som skapar närhet och vilja till interaktion från de intagnas sida. Utbildad och kompetent personal kan i en större utsträckning utnyttja den handlingskraft som står till deras förfogande och är därför också att betrakta som en främjande faktor för en rehabiliterande kontakt. Ett humant och respektfullt bemötande är avslutningsvis också något som kan öka de intagnas vilja till interaktion med personalen.

Det som hindrar en rehabiliterande kontakt är att personalens arbetsuppgifter främst präglas av arbete kring säkerhetsrutiner. Detta begränsar möjligheterna för tillitsskapande i relationen och framkallar ett behov av distans hos de intagna. Vidare är allmänna fängelsenormer ett väsentligt hinder, eftersom de begränsar de intagnas kontakt med personalen och skapar tydliga grupperingar på avdelningen. Personalens position inom Kriminalvården som organisation är också en faktor som påverkar interaktionen mellan intagen och personal, då den begränsar personalens handlingsutrymme. Ett negativt bemötande där personalen är kontrollerande och har en nekande attityd är också en hindrande faktor för en rehabiliterande kontakt.

Ytterligare slutsater som kan dras är att även om det alltså både finns omständigheter som främjar och hindrar en rehabiliterande kontakt, så verkar de hindrande faktorerna i dagsläget vara mer tongivande på avdelningen. Detta kan tänkas bottna i att dessa aspekter är mer grundläggande och därmed mer inflytelserika. I dagsläget finns det dock flera möjligheter att utveckla det arbete som bedrivs på avdelningen, vilket skulle kunna främja en rehabiliterande kontakt mellan intagen och personal. Genom att i större utsträckning införa terapeutiska samhällen på avdelningen kan den gruppdynamik som skapas inom kollektivet användas mer konstruktivt. För att detta skall kunna ske är det dock viktigt att kriminalvårdarna ges lämplig utbildning för att kunna verka utifrån en sådan metod.

Kriminalvårdens mål är att de dömda ska vara bättre rustade för att klara ett liv utan droger och kriminalitet när de lämnar anstaltslivet. Denna vision är omfattande och komplicerad och symboliseras via den guldnyckel som finns i Kriminalvårdarnas emblem. Nyckeln står för Kriminalvårdens möjligheter att öppna för det nya. Man kan se denna studie som en form av undersökande av vilka förutsättningar de intagna upplever att kriminalvårdarna på behandlingsavdelningen har att använda en sådan guldnyckel.

Att förändras som människa och öppna upp för det nya är ofta en svår och smärtsam process också för en människa i ett öppet samhälle. Denna studie har visat att förändring inte är enklare på en sluten anstalt, eftersom det i denna miljö finns många faktorer som skapar hinder för mänsklig tillväxt. Att förändring är en komplicerad process gör dock inte uppdraget mindre viktigt. Snarare innebär det att Kriminalvården behöver fortsätta utforska hur man som organisation skall kunna skapa bättre möjligheter för rehabilitering, så att guldnyckeln i emblemet inte bara är en symbol, utan också står för något reellt i det vardagliga anstaltslivet.

Metoddiskussion

Vilka möjligheter till generaliseringar finns utifrån det empiriska material som framkommit, och vilka begränsningar har studien? Inledningsvis skall poängteras att studien fokuserar på de intagnas subjektiva livsvärld, så som den tar gestalt i intervjuerna. De erfarenheter som förmedlas i studien är giltiga för de personer som återgett dem och under tiden för uppsatsens genomförande. Dessa upplevelser skall alltså betraktas som giltiga i en särskild kontext och särskild tid, snarare än en generell genomgripande beskrivning av hur relationen mellan intagen och kriminalvårdare under alla omständigheter gestaltar sig. Vidare är det viktigt att poängtera att studien enbart gör anspråk på att uttala sig om intagnas upplevelser och inte personalens, även om detta perspektiv givetvis också är centralt i förståelsen av fenomenet.

Därmed bör generaliseringar av resultatet göras med försiktighet. Då nio av elva intagna på behandlingsavdelningen deltog i studien, finns det dock skäl att tro att den bild som gavs från de intagna på ett bra sätt återspeglar den generella uppfattningen på avdelningen. Vidare utgjorde dessa personer en blandad grupp intagna, vilket är en styrka i sammanhanget. I övrigt bör dock generaliseringar göras med aktsamhet. Det går inte att med säkerhet säga hur representativa personernas berättelser från studieavdelningen var, även om de utgjorde ett heterogent urval. Att personal var behjälplig i samband med urvalet till pilotintervjuer och kontrasterande intervjuer kan också ha påverkat studiens resultat och är att betrakta som en begränsning. Det är därför svårt att uttala sig om huruvida liknande tendenser rimligen kan finnas på andra anstalter med specialutformade avdelningar. Det finns en viss indikation på att det kan finnas likheter eftersom resultatet på flera sätt överensstämmer med tidigare forskning. Att det fanns så tydliga likheter mellan behandlingsavdelningen och studieavdelningen kan också ge vissa fingervisningar kring att intagna på andra avdelningar med en särskild inriktning skulle kunna ha liknande upplevelser.

Det är vidare viktigt att diskutera på vilket sätt materialets kvalitet och innehåll kan ha påverkats av att det utgick från ett uppdrag från anstaltens ledningsgrupp. Det är alltid svårt att veta om de som ingår i en studie ger uttryck för det de faktiskt tycker eller det de bör tycka. Det kan hända att de intagna trots försäkran om konfidentialitet påverkades av vissheten om att personal och ledning eventuellt skulle läsa uppsatsen, och därmed inte alltid sa det som faktiskt var den genuina uppfattningen. Samtidigt kan man tänka att detta gjorde vissa mer villiga att delta, då det som framfördes i uppsatsen faktiskt skulle läsas av personer med befogenhet att skapa förändringar på anstalten. Vidare kan man tänka att detta på samma sätt också påverkade oss i vårt intervju- och analysarbete, då en visshet om att ansvariga personer skall läsa arbetet i någon utsträckning kan tänkas inverka på presentationen av materialet.

Vidare bör vår egen inverkan på materialet problematiseras. Vår ålder, profession och kön kan på olika sätt tänkas ha påverkat studiens genomförande och intervjuernas utformning. Kanske hade samtalen utformats annorlunda om det var män som hade varit intervjuledare och kanske hade innehållet i intervjuerna då sett något annorlunda ut. Vidare kan studiens och intervjuernas innehåll ha påverkats av att vi är psykologstudenter. Det kan tänkas ha påverkat de intagna i intervjusituationen genom att de snabbare kände sig bekväma att prata om personliga upplevelser med en person som är utbildad i samtalsmetodik. Samtidigt är det rimligt att tänka att det gjort någon intervjuad mer avvaktande då det finns många fördomar om vad en psykolog representerar och vilka färdigheter en psykolog har. Man kunde skönja en viss skillnad i de samtal där den intagne haft en tidigare kontakt med en psykolog, där dessa personer fortare verkade känna sig bekväma i att tala om sina egna erfarenheter.

Vidare kan man fundera över hur vår förförståelse kan ha påverkat intervjusituationen. Även om en av författarna hade arbetat med olika psykologuppgifter på anstalten, hade båda en begränsad erfarenhet av hur relationen mellan intagen och avdelningspersonal gestaltar sig. Detta kan på flera sätt tänkas ha påverkat vårt frågande. Hade någon med mer erfarenhet av fenomenet och som själva representerar Kriminalvården genomfört intervjuerna, hade de kanske gestaltat sig annorlunda. Man kan tänka att vår förförståelse har gjort att vissa perspektiv har förstärkts medan andra blivit mindre framträdande i materialet. Här är det viktigt att återigen poängtera att vi i denna studie antagit en socialkonstruktivistisk utgångspunkt. De beslut som tagits och den förförståelse vi burit med oss in i arbetet har

betydelse för hur forskningsprocessen har tagit form. Den förståelse av fenomenet som framträtt är alltså en uppfattning som har uppstått i interaktionen mellan oss som forskare och vårt insamlade datamaterial. De tolkningar och det analytiska arbete som presenteras i denna studie är således att betrakta som ett bland flera sätt att begripliggöra relationen mellan intagen och personal.

Avslutningsvis är det viktigt att poängtera betydelsen av att bedriva denna form av studier. Eftersom det i nuläget finns begränsad litteratur som belyser fenomenet är det av extra stort värde att studier som denna görs. Intagna besitter unik kunskap om anstaltsmiljön och har ovärderliga erfarenheter som bör tas i beaktande då man inom Kriminalvården planerar olika rehabiliterande insatser. Att i en större utsträckning begripa och förstå intagnas olika upplevelser är således ett centralt led i att skapa bättre förutsättningar för att motverka återfall i kriminalitet. Detta är inte bara en fråga som angår Kriminalvården, utan samhället i stort. Att bättre förstå hur man kan stödja intagna i en rehabiliterande process kan både leda till minskat mänskligt lidande och stora ekonomiska besparingar.

I framtiden hade det varit intressant att följa upp denna studie utifrån personalens perspektiv, för att kunna se i vilken utsträckning deras bild av relationen överensstämmer. Det hade vidare varit intressant att undersöka hur relationen gestaltar sig på normalavdelningarna. I framtiden hade man också på ett mer djupgående sätt kunnat studera intagnas upplevelser av den förhållandevis nya programverksamhet som bedrivs på anstalter landet över. Det hade även varit intressant att mer ingående titta på hur psykologens arbete uppfattas av de intagna och se vad samtal med en psykolog kan fylla för funktion i denna form av verksamhet.

Referenser

Bandyopadhyay, M. (2006). Competing masculinities in a prison. *Men and Masculinities*, 9(2), 186-203.

Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage publications.

Clemmer, D. (1940). *Prison community*. Boston: The Christopher publishing house.

Cohen, S. & Taylor, L. (1972). *Psychological survival: The experience of long-term imprisonment*. Harmondsworth: Penguin Books.

Connell, R. V. (1996). *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos AB.

Danielsson, M., Göransson, B., Krantz, L., Rehme, C. (2006). *Kriminalvårdens insatser mot narkotika: En studie av klimatet på narkotikaavdelningarna*. Norrköping: Kriminalvården.

Fridell, M. (1996). *Institutionella behandlingsformer vid missbruk: Organisation, ideologi och resultat*. Stockholm: Natur och Kultur.

Fridell, M. & Hesse, M. (2006). *Psykosociala interventionsmetoder vid kriminalitet och drogmissbruk: Metaanalyser och randomiserade kontrollerade studier*. (Kriminalvårdens forskningskommitté, nr 18). Norrköping: Kriminalvården.

Frodlund, Å. & Holmberg, S. (2005). *Intagna om missbruksvården i anstalt: Kriminalvårdens särskilda narkotikasatsning sett från klienternas perspektiv*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Geltner, G. (2008). Coping in medieval prisons. *Continuity and change*, 23(1), 151-172.

Goffman, E. (1973). *Totala institutioner: Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Gordan, K., & Palmgren, L. (2001). *Miljöterapi: Personal och patienter i samspel*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa.

Hasenfeld, Y. (Ed.). (1992). *Human services as complex organizations*. Newbury Park: Sage Publication.

Hemmens, C. & Marquart, W. (2000). Friend or foe?: Race, age, and inmate perceptions of inmate-staff relations. *Journal of Criminal Justice*, 28(4), 297-312.

Henwood, K. & Pidgeon, N. (2003). Grounded theory in psychological research.. In P.M. Camic, J.E. Rhodes, L. Yardley (Eds.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design* (ss. 131-156). Washington DC: American Psychological Association.

Kriminalvården. (2008a). Hämtad 2008-03-25 från <http://www.kriminalvarden.se>

Kriminalvården. (2008b). *Vision bättre ut*. Hämtad 2008-05-01 från http://www.kriminalvarden.se/upload/om_kriminalvarden/dokument/Visionen_webb.pdf

Kriminalvården. (2008c). *Kriminalvård i Sverige*. Hämtad 2008-05-01 från <http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/KIS-2006%20redigerad.pdf>

Kriminalvårdens informationsenhet. (2007). *Kriminalvårdens årsbok*. Norrköping: Kriminalvården.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lindberg, O. (2005). *Kvinnorna på Hinseberg: en studie av kvinnors villkor i fängelse*. (Kriminalvårdens forskningskommitté, nr 14). Norrköping: Kriminalvården.

Lindholm, A. (2002). *Vardagsliv på Skogomeanstalten*. (Kriminalvårdens forskningskommitté, nr 5). Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsens förlag.

Lyons, E. & Coyle, A. (Eds.). (2007). *Analysing qualitative data in psychology*. London: Sage Publications Ltd.

Nylander, P. (2006). *Kriminalvårdarens vardagsarbete: Handlingar, emotioner och föreställningar*. (Kriminalvårdens forskningskommitté, nr 21). Norrköping: Kriminalvården.

Peterson-Hjelm, A.-C. (2002). *Fängelset som välfärdsbygge*. Doktorsavhandling, Uppsala Universitet, Institutionen för juridik.

Sabo, D., Kupers, T. A., London, W. (Eds.). (2001). *Prison masculinities*. Philadelphia: Temple University Press.

Strauss, A. L. & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury park: Sage Publications.

Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. New Jersey: Priceton.

Viggiani, N. de (2007). Unhealthy prisons: Exploring structural determinants of prison health. *Sociology of Health & Illness*, 29(1), 115-135.

Whitehead, A. (2005). Man to man violence: How masculinity may work as a dynamic riskfactor. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 44(4), 411-422.

Bilaga A: Intervjuguide

Intervjuguide

Vill du berätta något om hur det är att vara på din avdelning?

- Hur lång tid har du suttit?
- Tid kvar?
- Tidigare straff?
- Missbruk?
- Erfarenheter av andra anstalter?
- Kan du beskriva en dag här? Tex igår? Arbetsuppgifter?
- Förväntningar på vistelsen?

Kan du berätta något om hur ditt liv ser ut utanför anstalten?

- Familj?
- Ålder?
- Kontakt med vänner och familj?
- Tidigare arbete?

Kan du beskriva din kontakt med avdelningspersonalen?

- Beskriv en dag här, När har du kontakt med personalen, var har du kontakt, hur ser den kontakten ut? Kan du beskriva?
- Bemötande
- Arbetsuppgifter
- Kan du beskriva en situation när du har upplevt att personalen har varit ett stöd för dig? Vad var bra? Vad gjorde du? Vad gjorde personalen? Vad möjliggjorde? Vilka konsekvenser fick situationen? För dig, för andra?
- Kan du beskriva en situation när du inte upplevt att personalen har varit ett stöd för dig? Vad var inte bra? Vad gjorde du? Vad gjorde personalen? Vad möjliggjorde? Vilka konsekvenser fick situationen? För dig, för andra?
- Hur upplever du behandlingsarbetet på din avdelning?

Kan du beskriva hur personalen påverkar din situation på avdelningen?

- Kan du beskriva en situation?
- Vill roll spela personalen för dig?

Hur skulle du önska att kontakten mellan intagna och avdelningspersonal såg ut?

- Varför?
- Hur skulle det kunna ske?

Bilaga B: Informationsbrev

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för psykologi
Lund 2008-02-04

Hej!

Vi är två studenter som läser sista terminen på psykologprogrammet i Lund. Under våren 2008 skriver vi vår examensuppsats. I vår uppsats är vi intresserade av att titta närmare på hur behandling påverkas av den miljö individen befinner sig i.

Sedan en tid tillbaka har ledningsgruppen på Tidaholmsanstalten haft ett intresse av att utforska miljön på anstaltens avdelningar och hur den skulle kunna vara mer stödjande för de intagna. Vi fick en förfrågan om vi i vår uppsats kunde titta närmare på just detta område. Vi antog erbjudandet, och besökte anstalten vid ett par tillfällen under hösten 2007. Vi genomförde också några intervjuer med intagna vilket gav oss en övergripande bild av hur Ni intagna uppfattar miljön. Att ha en god förståelse för Er upplevelse är en viktig förutsättning för att Kriminalvården skall kunna göra förbättringar. I nuläget finns det endast ett fåtal studier som undersöker hur intagna i Sverige upplever anstaltsmiljön.

Med anledning av detta vi skriver vi till Dig. Skulle du kunna tänka dig att delta i vår studie? Skulle Du kunna berätta om dina upplevelser av miljön på din avdelning? Ett exempel på en fråga som kan ställas är "Kan du beskriva din upplevelse av att vara på B-avdelningen?" De erfarenheter som Du har är unika och genom att delge dessa kommer Du att kunna bidra till en bättre förståelse av hur miljön påverkar den intagne.

Samtalet tar ca 1.5 timme och kommer att infalla under vecka 7. Den tid du lägger på deltagande i studien kommer du att få ersättning för i enlighet med vad du vanligtvis får för ditt arbete/studier. Dina svar kommer att behandlas konfidentiellt och det kommer inte att framgå vem som har sagt vad i uppsatsen. Vi vill också informera om att vi arbetar friställt från Kriminalvården, men att det färdiga arbetet kommer att läsas av ledningsgruppen.

Om det går bra att vi kontaktar Dig för mer information, vänligen kryssa i rutan längst ned på pappret och lämna till någon i personalen. Vi hoppas att Du vill delta i vår studie!

Vänligen

Emelie Allansson och Amelie Runesson
Psykologstudenter vid Lunds Universitet

Ja, det går bra att kontakta mig för mer information

Mitt namn är: _____

Bilaga C: Skriftligt samtycke till deltagande i intervju

Samtycke till deltagande i intervju

För att vi ska vara säkra på att du fått information om vilka rättigheter du har vid intervjuerna och vad som gäller när vi sammanställer materialet ber vi Dig läsa igenom och skriva under följande samtycke.

Detta samtycke innebär att Du tillåter att vi intervjuar Dig vid ett tillfälle. Din medverkan är helt frivillig och Du kan när som helst avbryta utan att det kommer att påverka din situation i övrigt. Du har givetvis rätt att avstå att svara på frågor.

Samtalet kommer att spelas in på mp3. Materialet kommer att behandlas konfidentiellt och ingen utom vi intervjuare kommer att få veta vad Du har svarat, så du kan känna dig fri att säga vad du tycker. Forskningssekretess gäller.

.

Tidaholm den / 2008

Namnteckning
